

OK - Geografija

III

B 21

GEAGR. OBZORNIK
/1961 3

UNIVERZA

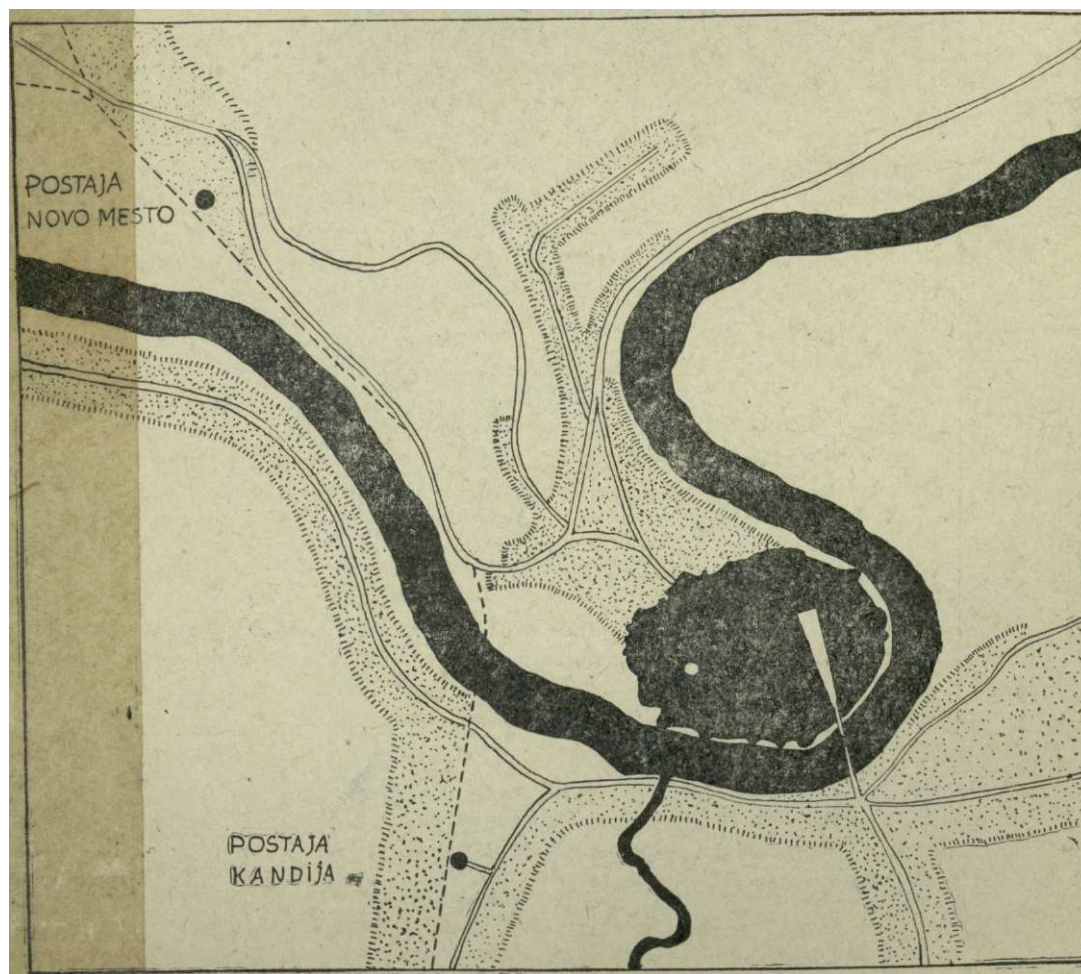
49094900543, 1

015 8

Leto vin.
Številka I

LjuSljana
1961

ČLANKI

Cita Marjetic, Razvoj Novega mesta (s 3 skicami) . . .	1
Franc Habe, Pivška kotlina — hidrografska streha slo- venskega krasa (z 1 skico).	7
Sulejman Bakaršić, O nekaterih činiteljih urbanizacije v Bosni in Hercegovini v tliškem obdobju	10
Polde Oblak, Nekaj misli o ekskurzijah	12
Tone Oblak, Nova geografska učila.	14
Silvo Kranjec, Neživljenjska geografija.	17

ZEMLJEPISNO IZRAZJE IN IMENOSLOVJE

Ivan Gams, Kras — zakrasevanje — ukraševanje . . .	18
--	----

DROBNE NOVICE

Mali planetarij, z 1 skico (Pavel Kunaver)	19
Doma in po svetu (Stane Koštrik)	21
Geografska slika doseljevanja Evropejcev v Avstralijo (Zeljko Zebrič)	23

KNJIŽEVNOST

Dušan Savnik, Afrika včeraj in danes (Vladimir Kokole)	
Josip Roglic, Geografski elementi i faktori (Polde Oblak)	
P. Kurtek, Geografija za više razrede gimnazije (Polde Oblak)	24
Bogdan Binter, Po nižinah in gorah Jugoslavije (P. O.)	
M. Božičević, Putujemo Jadranom (P. O.)	26
Danko Angjelinovic, Od Jadrana do Tihog oceana (P. O.)	
Poročila o revijah: Geografija v škole, L'information géographique	
Geographische Rundschau, Geographical Review, Sociali- stično kmetijstva, Naše planine, Geografski horizont (P. O.)	26

DRUŠTVENE VESTI

Kaj je z geografsko čitanko? — Vodniki po slovenskih pokrajinah (F. Planina).	28
VI. kongres geografov Jugoslavije — Plenum ZGDJ v Ljubljani (J. K.)	29
Občni zbor geografskega društva Slovenije (D. Fatur) . .	30
Slika na naslovni strani: Novo mesto	

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo, izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredila Mara Radinja. — Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami. Letna naročnina 400 dinarjev. Posamezna številka 100 dinarjev. Naročajte in vplačujte na naslov: „Geografski obzornik“. Uprava: Geografski inštitut, Univerza, Trg revolucije šte. 11. Številka tekočega računa: 600-14-3-147.

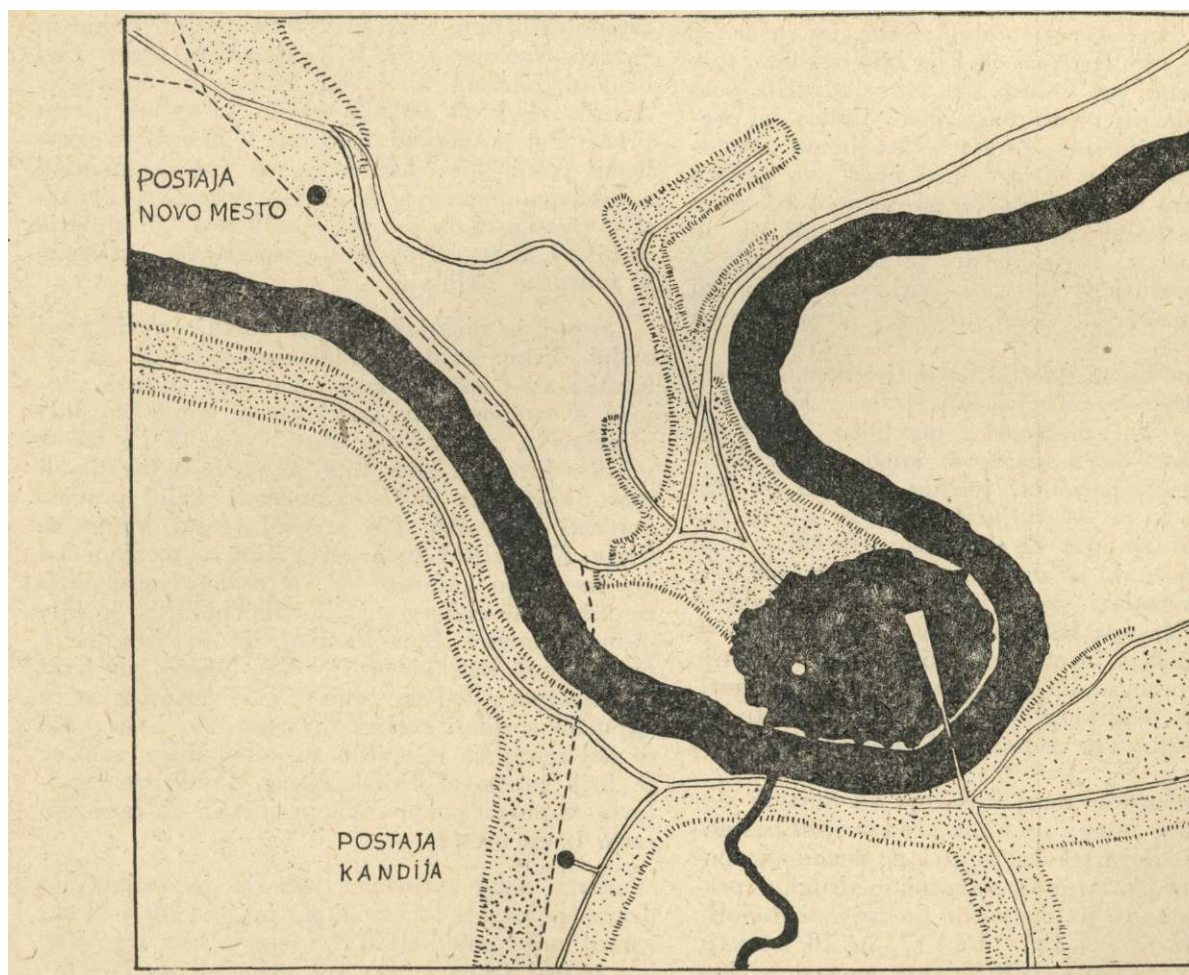
Tiska Tiskarna šolskih delavnic tehniških šol v Ljubljani.

CITA MARJETIC

RAZVOJ NOVEGA MESTA

Mesto na pomolu, v okljuku Krke ima skalni terasi, je prava podoba srednjeveške naselbine, Krka dela dva velika okljuka in teče mimo brez vidnejšega strmca, okrog mesta. Na levi strani je pod železniškimi mostovi levi breg nizek in ga spremlja prostrana aluvialna terasa, imenovana

tijo in doseže 6—8 m višine. V notranjem delu reke, na oddalji od nje. Vmes je nastala „aluvialna terasa“. Pri Ločni se terasa „Pet pobočja Krke je višja ter bolj strma. Od Lešnice dalje Krka ima več strmega brega.

Razvoj Novega mesta preko mestnega obzidja

Loka. Takoj nad njo se dviguje strmo skalno pobočje, ki je 15 m visoko. Je iz svetlosivega jedrnatega apnenca. Terasa enake višine se vleče tudi ob desnem bregu. Ko v močnem okljuku Krka zapusti mesto, se zaje v pobočje Ragovega loga. Terasa na levem bregu reke se dviga strmo nad

Prirodni okvir Novega mesta so na JV Gorjanci, na Z odrastki Roga, na S pa sredogorske skupine in z vinsko trto zasajena pobočja Trške gore in Vinjega vrha.

Nastanek meščanske naselbine v srednjem veku je razen strateškega odločalo več činiteljev;

prometni in politični. Do 12. stoletja je bil novomeški teritorij obmejno področje. Ob spodnji Krki do Kroinovega in od tod proti JV je po najvišjih vrhovih Gorjancev potekala vzhodna meja Kranjske in z njo državna meja proti Hrvaški. V drugi polovici 13. stoletja je prišel novomeški okoliš, potem ko so izumrli Višnjegorci in Spanheimi, v last goriških grofov. Njihovi Inajvečji nasprotniki so bili Habsburžani, ki so skušali preko inaiših tal doseči dostop do morja. S smotrno politiko jim je to tudi uspelo. Sad te politike je bila leta 1365 ustanovitev Novega mesta, ki mu je vojvoda Rudolf podelil mestne pravice. Meščanska naselbina je nastala na meji tedanjih dveh zemljiškoposestnih kompleksov Dolenjske, habsburškega in goriškega.

Skozi inovomeško ozemlje so vodile ceste rimskih osvajalcev. Glavna cesta je vezala Emono z Noviodunumom (Drnovo pri Krškem) in šla proti Sisku. Ta cesta je pustila sledove v zgodovini kolonizacije. Poleg poti vzdolž Krke je važna še prečna čez njo. Križišče obeh je bilo nekoliko više nad pomolom pri Brodu, kjer so se združila pota iz šmihelske in mirnoperske fare. Viasica in prehod nad Novim mestom sta se kmalu po ustanovitvi imenovala v virih „Stari brod“, za razliko k „Novemu brodu“, ki je po ustanovitvi nove meščanske naselbine nujno moral nastati tik ob Novem mestu. Novo mesto je torej postalo z majhno premaknitvijo tudi križišče poti, ki naj bi odslej usmerjale skozi promet s Hrvaškega na Kranjsko.

Novo mesto ni nastalo na dotlej nenaseljenem ozemlju, kjer je že nekoč bilo tržišče. Nastalo je neposredno kot meščanska naselbina na kraju, kjer je stala vas z značilnim imenom „Gradec“. Jedro te nove naselbine je bilo na vrhu ob tem „Gradcu“, ki se je vključil vanjo in s tem zabil nekdanje ime. Za primerjavo bi lahko vzeli mesto Brežice, ki so absorbirale vas Gradišče. Podoban geografski položaj pa ima belokranjski Gradac v zavoju Lahinje. Novomeški Gradec je bil last stiškega samostana, ki je imel tu svoje kmetije, pristave in vinograde na Trški gori, imenovane Stadtberg. Ob ustanovitvi mesta pa je stiski samostan zamenjal Gradec za posestva drugod.

Novo mesto se torej razlikuje od mnogih slovenskih mest v tem, da nima pred svojim nastankom dokazanega tržišča, ampak se nenadoma pojavi kot kraj s tržnimi, sodnimi in drugimi pravicami. Mesto se je imenovalo po vojvodi Rudolfu „Rudolfsvverth“, a že v 16., 17. in 18. stoletju srečamo v uradnih listinah vse pogostejše ime Neustadt. Jožef II. pa je za razliko od starejšega mesta Kostanjevice ime Rudolfsverth celo odpravil.

Številne trgovske svoboščine kakor pravica svobodnega trgovanja in rednih letnih sejmov so dale mestu trdno gospodarsko podlago. Ze v ustanovnem pismu oprošča Rudolf IV. Novomeščane plačevanja mitnine v Višnji gori in Rašci. Važen je tudi predpis, da se mora promet s Hr-

vaškega na Kranjsko in k morju usmeriti skozi Novo mesto. Vse to je pripomoglo, da je mesto postalo prometno in trgovsko središče Dolenjske. Meščanstvo se je teh prednosti močno posluževalo in se je začelo naseljevati oh glavni oesti. Nastajajo sklenjene naselbine trgovcev in obrtnikov, pridruži pa se jim še ta ali oni plemič pa tudi mnogi nesvobodni okoličani, ki so kot dninarji, hlapci in kajžarji sestavljali mestni proletariat. Prva naselbina je bila sicer na Kapitiju — ob Gradcu, vendar se je najprej razvil mestni trg, imenovan — Glavni trg. Velikost trga priča o imenitnosti tedanjega mesta. Na obeh straneh ceste so si meščani postavili hiše. Te so imele v pritličju na trg odprte arkade, trg sam pa je bil z vseh strani zaprt. Hiše v stranskih ulicah so bile kaj skromne, največ lesene. Z vodo je bilo mesto slabo preskrbljeno in je zato večkrat pogorelo. Številni obrtniki so se naselili ob vodi. Mlinarji, usnarji, barvarji, mesarji, kovači in kolarji so se osredotočili tam, kjer so kmetje puščali konje in vozove. Vse trgovanje z italijanskim, levantskim blagom, železom, kovinami, kožami in krznom je doseglo višek ob glavnih sejmi, ki so bili mestu priznani s posebnimi listinami. Obrtniki in svobodni poklici niso bili domačini, ampak so prišli s Češkega, Nemčije, Avstrije, Moravske, Bavarske, Ogrske, Koroške itd. Do konca 15. stoletja je bilo v mestu že urejeno gospodarsko, cerkveno in kulturno življenje.

Mesto je obdajalo močno obzidje z visokimi stolpi. Vstop vanj so odpirala mogočna „Ljubljanska ali Gorenja vrata“, na obeh straneh utrjena s stolpom. Na nasprotnem koncu so bila „Karlovska ali Dolenja vrata“. Čez Krko so se vozili z brodom. Leta 1606 pa so že najbrž imeli most, kajti leta 1637 so meščani dobili pravico pobirati mostnino. Na severni strani mesta se dviga Kapiteljski hrib ali Pristava, meščani pa ga imenujejo „Marof“. V 16. stoletju zasledimo zanj ime Rosenberg ali Rosenbuchel. Tu je bilo mestno morišče. Spomin nanje je še ohranjen v ljudski govorici, ki pravi ozki dolinici ob Krki pod hribom „Pod gavgami“. V 17. stoletju so tu kapucini sezidali cerkev in samostan. Leta 1785 so del zemljišča uporabili za pokopališče, zato se je hrib imenoval Friedensberg. Pred prvo svetovno vojno so pokopališče premestili ob Ločinsko cesto izven mesta.

Zlata doba mestnega razvoja je trajala do druge polovice 16. stoletja, ko je gospodarski razvoj začel pojemati. Prizadeta je bita trgovina, ker ogrski trgovci niso več prihajali na Dolenjsko. (Turki so zavzeli Kanižo.) Vojvoda Karel je dal tudi sezidati Karlovec (1570), ko je Novemu mestu odvzel strateško funkcijo. Poleg tega so mesto zadele še razne elementarne nesreče. Prva urbanistična faza se je zaključila s postavitvijo obzidja, ko so se mestne ulice prilagodile njegovemu eliptičnemu oklepu. Najvažnejši činitelj, ki oblikuje zunanjo podobo mesta, je njegova naravna lega. Trden okvir je dobilo mesto

v srednjem veku z obzidjem, ki je bilo dolga stoletja močan in trden oklep, v čigar mejah se je razvijalo. Tlorisna mreža, ki se je počasi razpredala po pomolu, pa je tipično srednjeveška. Osrednji motiv, okoli katerega se radialno in koncentrično razporejajo mestne ulice in trgi, je Kapiteljska cerkev, ki ima vlogo gradu. Glavni trg je tip cestnega trga pravokotne oblike. Ulica se na obe strani močno razširi in nato lijakasto zožuje proti mestnim vratom. Pravokotno na nje (no smer se je izvršila parcelacija zemljišča. Trg je bil pozidan s sklenjenim sistemom hiš.

Ob koncu 18. stoletja je postalo mesto sedež okrožnega glavarja in je imelo vse najvažnejše ustanove: cerkvene, politične in kulturne, (vo-

ilirskih provinc. Mestna slika se v bistvu ni spremenila, dokler ni leta 1876 padlo obzidje in se je mesto začelo širiti v okolico. Podrli so obrambne stolpe, nekaj pa so jih prezidali v stanovanjske hiše. V mestu so nastale vrzeli. Leta 1865, ob 500-letnici njegovega obstoja, je bila ustanovljena čitalnica, kmalu nato pa so nastala še razna kulturno-prosvetna društva. Važna ustanova je bila tiskarna. V mestu je tudi več knjižnic; najstarejši sta kapiteljska in frančiškanska iz 15. stoletja. Leta 1899 so čez Krko zgradili nov most. Zato so podrli vrsto hiš, ki so proti jugu zapirale trg. Razvoj mestne naselbine je možno zasledovati iz katastrskih map. V mapi iz leta 1825 zavzema zazidalni prostor območje ob-

Novo mesto (črno: industrijski objekti; črtkano nove gradnje)

jašmico, poštni urad, dve lekarni, rotovž, krosijo, komendo, gimnazijo, že leta 1746 itd.). Takrat so bile hiše razvrščene ob štirinajstih ulicah in trgih. Skoraj ob vsaki hiši je bil vrtiček.

Drugo urbanistično fazo pomeni 19. stoletje, ki je prineslo mestu zopet nekatere novosti. Postalo je sedež dolenjskega distrikta v upravi

zidja in je zazidava strnjena le ob Glavnem trgu, vmes pa je še mnogo njiv in vrtov. Predel, ki se dviga na SZ strani mesta, so Kapiteljske njive, hiže spodaj pa „Verti“, to je predel ob gimnaziji in dalje ob Ločanski cesti, kjer je danes najlepši del mesta. V to mapo so vrisane še nekatere nove zgradbe iz leta 1845—1864, ki kažejo prvo fazo

širjenja mestnega teritorija. Novo mesto je leta 1893 dobilo železniško progo in postalo končna postaja dolenjske železnice, belokranjska železnica pa je stekla do Karlovca šele leta 1914. Železnica je povzročila močnejšo zgostitev prebivalstva v mestu in ob postaji. Ovira pa je bila železniška postaja, ki je stala ekscentrično v Bršljinu in ne v Kandiji. To Teto se začenjajo izkoriščati gozdovi in v Rogu in v Soteski nastanejo številne žage. Katastrska mapa iz leta 1896 pa kaže še več sprememb. Ob gimnaziji in ob Ločenski cesti ter proti Grmu onkraj Krke nastajajo novi deli mesta. Vrisana je že cesta proti postaji in novi most čez Krko. Oesta, ki je sprva vodila v mesto, je tekla čez kapiteljski Marof in so Inovo cesto ob vznožju Marofa speljali šele z izgradnjo železnice in nove postaje v Bršljinu.

Za razvoj hovega mesta je bila po prvi svetovni vojni največjega pomena "Stavbna zadruga državnih" nameščencev", ki so ji določili sončni breji pod Marofom. Največ se je gradilo v letih 1919-1930 in 1931-1940. Zgradili so 246 stavb. Druga svetovna vojna tudi Novemu mestu ni prizanesla, saj je izgubilo 1800 stanovanj in pa javnih zgradb. Močno je bil poškodovan Florijanski trg in predel pod kapiteljsko cerkvijo, nekaj stavb na Glavnem trgu in ob Ljubljanski cesti. S tem je bila nekoliko porušena gradbena slika starega mesta. Na tem mestu so sedaj postavili nove moderne stavbe. Za nove stanovanjske zgradbe so po načrtu določeni predeli, ki ustrezajo komunalnim zahtevam. To so predeli pod Grmom, med Irčo vasjo in Brodom, Mestne njive, medtem ko na Marofu niso v načrtu nove zazidave. Industrija bo ostala pretežno v Bršljinu. V mestni sliki so ohranjena še nekatera stara ruralna naselja, to so nizke lesene hišice, postavljene pravokotno na smer ulice (v Arkovi ulici, v Dolgi ulici itd.), kar govori za to, da imamo tod najstarejše še ohranjene dele mesta. Druga enota je staro mestno jedro, tretje pa so mlajši zazidalni prostori v širokem pasu okrog mesta in ne kažejo nobene ožje zveze s staro mestno zazidavo.

Najstarejši še ohranjeni predel revnih meščanov „latinske četrti“ je pod Kapitljem, Breg imenovan, in tisti za frančiškani. Niz hišic, največ lesenih, je postavljen vrh skal na staro mestno obzidje. Novi mestni deli imajo več zelenja, parkov in industrije ter novih stanovanjskih objektov, v starem delu pa je več uradov in ustanov. Zeleni nasadi in kraji za počitek so urejeni v Ragovem logu in na Kapiteljskem Marofu. V parku pred pošto so postavili poslopje Štaba divizije, ki pa se z okolico ne vključuje v harmonično celoto.

Tretja urbanistična faza zajema obdobje po letu 1945. Današnja podoba mesta je rezultat razvoja industrije in ostalih podjetij. Ta razvoj je zahteval spremembe v komunalni dejavnosti. Vnainje lice mesta ee je znatno spremenilo. Novi

stanovanjski bloki in hiše na Grmu, v Kandiji, Bršljinu in Žabji vasi, preurejena in tlakovana cesta skozi mesto, parki, nasadi, kopališče z dvema čolnarnama na Krki, modernizirana oestna razsvetljava, obnovljene šole in številne zasebne hiše v mestu, povečana bolnišnica, urejeni osrednji spomeniški prostor na Vratih in obnovljeni Glavni trg, novi stadion in še mnogo drugega so sadovi razvoja po letu 1945.

Gospodarski pregled.

Glavna gospodarska funkcija Novega mesta je ostala tudi v novi dobi trgovsko posredovanje med mestom in okolico, ki je izrazito agrarna. Območje, ki teži k temu tržnemu centru, obsega ves zgornji del Krške doline, medtem ko srednji in spodnji težita k Zagrebu. Vlogo tržnega centra je mesto imelo že od svoje ustanovitve. Se danes so važni tržni in semanji dnevi.

Ob osvoboditvi je imelo mesto le nekaj industrijskih podjetij in večje število obrtnih delavnic. Med vojno je bilo mnogo Uničenega. Prava industrializacija se začinja šele po letu 1945. Razvoj v to smer je bil neobhodno potreben, saj je mesto središče obsežne Dolenjske, katere naravna bogastva in tudi lepote so bile kaj skromno izkoriščene. Da so za to več ali manj ugodne razmere, vidimo lahko iz današnjega gospodarskega razvoja mesta in vloge, ki jo kot metropola Dolenjske zavzema. Na eni strani je še vedno močni upravni center obsežnega okraja, na drugi pa kulturni center Dolenjske z bogato tradicijo. Leta 1746 je bila ustanovljena gimnazija (najstarejša na Kranjskem), ima pa tudi bogate knjižnice. Svoje posebno poslanstvo je za razvoj kmetijstva in izobrazbo dolenjskega kmeta odigrala tudi kmetijska šola na Grmu. Njej se pridružujejo še strokovne šole, učiteljske, ekonomska šola, muzej in drugo.

Prva prizadevanja za naselitev industrije segajo v dobo po prvi svetovni vojni. Najpomembnejša je danes tekstilna tovarna „Novoteks“ v Bršljinu, ki so jo po drugi vojni preuredili in izpopolnili. Tovarna zaposluje večji del le žensko delovno silo.

Med večja podjetja uvrščamo tudi „NovoTes“, ki je nastal z združitvijo tovarne igrač „LIP“. Proizvaja žagaln les, parket in druge končne izdelke. Temu podjetju pripadata še žaga v Soteski in Tovarna vezanih plošč v Straži. Med manjša podjetja uvrščamo „Keramiko“, tovarno samotnih peči v Bršljinu.

V mestu samem je na Glavnem trgu manjša tovarna perila, tovarna čevljev, tkalnica ter farmacevtski laboratorij za izdelavo zdravil „Krka“. Leta 1948 je bilo ustanovljeno podjetje „Kremen“, rudnik nekovinskih rudnin, ki ima več obratov. Kremenčev pesek izvažajo v steklarne, na Jesenice in tudi v inozemstvo. Od celokupne jugoslovanske proizvodnje odpade na Slovenijo 470/o. V načrtu je gradnja Tovarne okenškega stekla, ki se bo opirala na to surovinsko bazo. Za pogon bo uporabljala težko mineralno

Le je Boa.

iRoi
iRaočijkonsi; sauosion
I dolitOt sia'ia ccrlltp iKllja
iKoiOeoia viluheyx rtAa
^Kopitil^luJ L

SiRoity»
EKrtJ

»ca tU Br^iAa*o* ckoiue
"E Cakv W **Katariu zo**
XCerltv s& doW ^'0»
2ENefcolaoji Kapuemsin ž»»wiow
<im-H«
^OVoxlojak IWM403J

1 CUvo' irf

* L ibyo oska ailico
^ d juKaiarvoo
vRlj
iRautjOSf I
t žpito i set ulOf
»Nifok **JO**
tRb sicken Ja pt

iRlv počotet
ts5^Jun:a uUox
vBre?
flRi »uejoicoh
lun **franciškani I**
vNaju «uliooi.
iRb 5 kasc
»oe

Novo mesto (po mapi iz leta 1869)

olje. V Žabji vasi delata novi ^podjetji „Monta-ža" in Mlekarna. Podjetji, ki nimata več industrijskega in ne obrtnega značaja, a sta zelo pomembni po svoji gospodarski aktivnosti in zaposlujeta veliko delovne sile. sta gradbeno podjetje „Pionir" in „LIP". Zadnje ima Avoja delovišča po raznih gozdnih kompleksih.

Obrtna dejavnost je v mestu še močno zastopana v državnem kakor tudi v socialističnem sektorju.

Sestavni del prebivalstva okoliških vasi je delavstvo. Območje, od koder prihaja ta delovna sila v mesto, zajema precej velik del okrog mesta, sega pa najdlje ob železnici in glavni oesti. Izrazite so tri strani, po železnici iz SZ dela do Trebnjega, iz JV dela do Črnomlja in iz vzhodnega predela po obeh glavnih cestah. Mentaliteta delovne sile je izrazito kmečka, urbanizacija

Rast prebivalstva in hiš kaže naslednja tabela:

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1939	1946	1948	1953
Stev. prebival.	2068	2066	1969	2160	2394	2459	4044	4045	4804	5877	6248
o	100	99	95	104	116	119	195	195	232	284	302
Število hiš	237	—	262	249	282	—	454	516	—	—	705
o	100	—	110	105	118	—	190	217	—	—	297

pa je močno zajela okoliške vasi. Novo mesto ima 2214 industrijskih zaposlencev. (A. Melik, Posavska Slovenija.)

Industriji nudijo surovinsko bazo plasti gline, kremenčev pesek, les in kmetijski proizvodi. Pomankljivost pri obratovanju je slaba energetska osnova tako za izrabo vodne sile kakor tudi oddaljenost premogovih ležišč. Mesto se oskrbuje z električnim tokom iz elektrarne Luknje pri Prečni in po daljnovodu iz Brestanice. Tu se odpira problem izrabe Krke in Save pri Krškem oziroma povezave s Kolpo, kjer so v načrtu nove hidroelektrarne.

Vzporedno s celokupnim gospodarskim razvojem prevzema mesto tudi prometno funkcijo pri povezavi okolice z mestom kakor tudi pri tranzitnem potniškem prometu. Mesto samo je zaradi ozkih ulic in ostrih cestnih ovinkov za sodobni promet precej neprimerno. Ljubljanska cesta — sedaj Cesta komandanta Staneta — se je morala prilagoditi staremu mestnemu jedru. Del tranzitnega prometa je prevzela nova avtomobilska cesta, ki se mestu izogne. Iz mesta vodijo številne avtobusne proge v nekdanje tako prometno oddaljene kraje Dolenjske in jih povezujejo z metropolo. Odprto pa ostaja vprašanje železniške povezave Novega mesta s savsko progo preko Krške kotline.

Se eno področje se odpira Novemu mestu, to je turizem. Vsa širša novomeška okolica je znana kot „dolina gradov", v bližnji okolici pa so lepe izletniške točke: Trška gora, Hmeljnik, Luknja, Otočec, pravljичni Gorjanci, zgodovinski Rog in Dolenjske Toplice. Na Loki sta kopališče in pa športno igrišče, nekdanje sejmišče pa so umaknili ob Ločensko cesto. Vendar se šele zadnji čas odpirajo izgledi za turizem.

Z naraščanjem gospodarske funkcije mesta se širi tudi obseg mestne politične občine. Do leta 1921 je bil mestni teritorij omejen samo na ozemlje v okljuki Krke in je meril 260 ha. V razdobju med leti 1921 in 1931 se je s priključitvijo Kandije razširil na 502 ha. Leta 1939 pa meri s priključitvijo dela Smihela že 600 ha. Leta 1948 se priključijo še vasi Bršljin, Gegelnica, Mala Bučna vas, Irca vas, Brod, Žabja vas in Ragova, tako da meri odslej mestno pobočje 1134 hektarov.

Bast prebivalstva na tem območju zasledujemo na podlagi štetij od leta 1869, ko je imelo mesto 2068 prebivalcev, do leta 1953, ko je imelo s priključenimi vasmi 6248 prebivalcev.

Pregled demografske dinamike v obdobju zadnjih 80 let nam pokaže naslednje ugotovitve: prvi močni porast opazimo v razdobju od 1869. do 1931. leta, drugi pa od 1931. do 1953. leia. Da

(ni mesto s priključenimi vasmi bolj napredovalo, je vzrok zmanjšanje stanovanjske površine med vojno.

Poklicna struktura prebivalstva ima vse značilnosti menjave funkcije mesta. V predvojnem obdobju so bile najmočnejše zastopane javne službe in administracija (mesto je bilo predvsem upravni center), za leto 1953 pa nam poklicna struktura aktivnega prebivalstva kaže naslednjo sliko:

industrijsko in drugo delavstvo 36,60/o,
uprava 33,70/o,
trgovina, gostinstvo, banka 11,50/o,
kmetijstvo 7,70/o,
promet 6,30/o,
ostalo 4,20/o,
skupaj je aktivnega prebivalstva 2707
ah 43,30/o,
prebivalstva z osebnimi dohodki 547
ali 8,80/o,
in vzdrževanega prebivalstva 2994
ali 47,90/o.

Tipične mestne panoge so uprava, trgovina, promet, ki zaposlujejo kar polovico vseh zaposlencev.

Mesto se je dvignilo nad svojo nekdanjo zgolj upravno in tržno funkcijo podeželskega mesta in sprejelo ospove novega modernega razvoja. K temu je v največji meri pripomoglo naraščanje industrije. Gospodarsko sožitje med mestom in okolico je zelo mnogovrstno, sodobna sredstva pa so omogočila, da sega čim bolj in široko.

LITERATURA IN VIRI

Ivam Vrhove: Zgodovina Novega mesta. Ljubljana 1981.
Fran Zwitter: Starejša kranjska naselja in meščanstvo, Ljubljana 1929.

Dolenjska, Ljubljana 1938, razprave J. Jarca,
M. Mušiča in J. Grma.
Kronika slovenskih mest II., VI., VII.
Stalne Zrimec: Domovi v Sloveniji porušeni
1941—1945, GV 1949.
Dr. A. Melik: Posavska Slovenija, Ljubljana 1959.

Zavod za statistiko in evidenco v Ljubljani.
Popis stainovništva FLRJ 1953, Savezni zavod za
statistiku, Beograd 1958.
Orts-Repertorium 1869, 1880, 1890.
Leksikon občin za Kranjsko, izdelan po rezultatih
popisa 31. dec. 1900, Dunaj 1904.

France Habe

Pivška kotlina - hidrografska sireha slov. krasa

Izpred 674 metrov visoke pionirske koče Mladike pradi postojnsko železniško postajo, se nam odpre čudovit pogled. Za nami se dviga vrsta mogočnih kraških planot od Nanosa, preko Hrušice in Javornikov, ki prehajajo nato proti jugovzhodu v široko Snežniško skupino. Med Hrušico in Javoriniki opazimo planotasto zarezo, nekaj nad 600 metrov visoka Postojnska vrata, kjer je na vsem krasu najlažji prehod iz alpskih kotlin na sinji Jadran. Pred nami pa bo kot na dlani ležala široka. Pivška kotlina, od koder se spuščajo poti čez Razdrto v sončno Vipavsko dolino, na Tržaški zaliv pa preko kraja Pivke v dolino kraške ponikalnice Reke proti Reškemu zalivu. Sredi kotline pa opazimo srebrn trak ponikalnice Pivke, ki se vije od Prestranka sem in se nato izgubi pod strmim hribom Sovičem v kraško podzemlje Postojnske jame.

Nehote se ob tem vprašamo: zakaj se voda Pivške kotline ne odteka preko prirodpe zareze pri Razdrtem v Vipavsko dolipo, saj je vendar vsa kotlina na široko odprta proti jugu, pa severu pa je zapirajo že omenjene visoke kraške planote? Da nam bo razvoj Pivške kotline jasen, je treba poseči nekoliko nazaj v geološko preteklost kraškega sveta. V terciaru so zunanje sile ustvarile valovito ravnino, ki je obsegala velike dele slovenske zemlje. Iznad te ravnine se je vzpenjalo le razvodje, ki je potekalo od grebena Julijskih Alp čez Porezen, Rlegoš, Trnovski gozd in Hrušico tja do Snežnika. Od tod se je površje nagibalo na panonsko in na jadransko stran. Kmalu nato pa se je koncem terciara začelo močno premikanje tal. Notranje sile so dvignile posamezne dele slovenske zemlje različno visoko. Ob prelomih se je začel svet dvigati in ugrezati. Nastale so obširne, različno visoke dvignjene planote, ki jih sledimo od najnižje Tržaško-komenske planote preko Hrušice z Nanosom in Trnovskega gozda tja do Jelovice in Pokljuke.

Postopno dviganje planot pa je povzročilo na naših tleh še prav posebne procese. Tekoče vode so se začele na nepropustnem svetu zarezoovati vedno globlje, na propustnih in tektonsko močno pretrdih apnencih pa je voda začela počasi uhajati v notranjost. Tako je že sredi plioocna začel nastajati naš kras z vsemi svojimi tipičnimi značilnostmi. Do tedaj so vode na Pivškem tekale površinsko preko sedanjih Postojnskih vrat, ki dosežejo najnižjo točko — 609 metrov na Ravbarkomandi, v področje Planinskega polja in preko logaškega Ravjnika proti ljubljanskemu

barju. Pliocensko porečje Ljubljanice je jelo razpadati v posamezne odseke. Površinsko tekoče vode so se ohranile le še na kraških poljih in v Pivški kotlini, prekrti z nepropustnimi peščenjaki, ki jih domačini imenujejo „sovdan“. Ta proces pa ni bil sunkovit, enkraten. Obrobje Pivške kotline se je le postopoma dvigalo, vzporredno z njim pa se je zarezovala Pivka vedno nižje. S spuščanjem Pivke so se po njej in njenih pritokih ustvarjale na vsem obrobju od Gornje Pivke pa tja do Postojnskih vrat večje ali manjše jame, katerih oblike še danes pričajo o tem, da jih je ustvarila tekoča voda.

Pivška kotlina leži najviše med slovenskimi kraškimi polji in se s svojimi ponikalnicami obnaša kot pravo kraško polje. Njena rečna mreža in z njjo v zvezi podzemeljski prostori so že zgodaj vzbudili veliko zanimanje za proučevanje hidroloških prilik na našem krasu. To zanimanje se je začelo sredi preteklega stoletja, prav takrat, ko je stekla skozi Postojnska vrata železnica na Trst, in ko so se začele intenzivno razvijati prirodoslovpe znanosti. Tako je leta 1854 izšlo pomembno delo Adolfa Schmidla o Postojnski jami, Predjami ter o jamah Planinskega in Loškega polja. S tem delom je postavil raziskovalec podzemlja temelje novi znanstveni disciplini, speleologiji ali jamoslovju. Obenem s tem pa je postal svet pa Pivki izhodišče vseh kraških raziskav, kjer je stekla zibelka speleološkega in hidrološkega kraškega raziskovanja nasploh.

Raziskovanja Pivške kotline, njenih hidrografskih posebnosti in njenega podzemeljskega sveta trajajo že dobrih sto let. Dolga vrsta najuglednejših morfologov in hidrografov je skušala dognati, kako se Pivški svet podzemno odvodnjava.

Pivška kotlina ali bolje, svet na Pivki, delimo v dva dela: v Gornjo apneniško Pivko, ki se vleče od Knežaka na jugu pa do Prestranka na severu. Tu prehaja v Dolnjo Pivko ali Postojnsko kotlino. Vsa Gornja Pivka je poleti brez vode. Sele tik pod vasjo Prestranek se pojavi Pivka, se zarezuje v svojo naplavino, teče vijugasto proti severnemu robu Postojnske kotline in izgine končno pod Postojnsko jamo v ponoru, ki leži danes 18.5 m nižje od kapniške jame. V jeepi in spomladi pa se zapolnijo kraške votline z vodo. Takrat bruha Pivka v mogočnih curkih tik nad vasjo Zagorje. Voda zalije tudi Petelinjsko in Palčje jezero, vzhodno od kraja Pivka. Po ustinem izročilu jiritisne voda na Pivško Btran takrat, ko se je dvignila gladina Cerknškega

jezera na drugi strani Javorniškega grebena. V izredno visokih vodah dovajata Pivka in njen glavni pritok izpod Nanosa, Nanoščica, toliko vode, da ponor ne more več požirati vodnih mas in tako nastane pred jamo večje ali manjše jezero. Se pred desetletji je bil ta pojav v poplavnih dneh reden, sedaj pa je zelo redek in omejen (največ na dva dni. Isti pojav je opaziti tudi pri Palčjem in Petelinjskem jezeru ter pri nekaterih bruhalnikih na Gornji Pivki. Bila bi na vsak način hvaležna naloga, če bi se kdo lotil problema in dognal, kaj je vzrok tem spremembam v tako kratkem razdobju.

V severnem delu sveta na Pivki, v Postojnski kotlini, so dalnes edini odtoki pivških ponikalnic. Tu izginja pod zemljo Pivka ob vznožju Soviča, tu se odvodnjava sam severni rob po Lokvi in njenih pritokih, v zapadnem delu kotline pa leži južno od vasi Hruševje, majhna Sajevska kotliiica, kjer zbira vodice potoček Sajevsčica in jo ubira prav v nasprotno stran, proti jugu. Povsod pa so vse tri ponikalnice izvrtale s svojo viodno silo večje ali manjše podzemeljske prostore.

Ze od vsega začetka je privlačevala pozornost Pivka, ki je ustvarila ob koncu gornjega pliocena in v začetku pleistocena danes lepo kapniško notranjost Postojnske jame. Nad 20 km dolgi jamski sistem, ki obsega kapniško Postojnsko jamo v ožjem smislu, Črno in Pivko jamo, današnje vodne rove Postojnske jame z Otoško jamo in Planinsko jamo ob robu Planinskega polja, še do danes ni dobil svoje monografije, kljub stoletnemu raziskovanju. O njem imamo napisana samo krajša dela o odkrivanju rogov in o njegovih turističnih lepotah. Motil bi se, kdor bi mislil, da je tako delo lahko! Na kaj vse mora misliti raziskovalec, ko se odpravlja z acetilenko v globoko podzemlje! Vsak njegov korak po podzemlju spremlja tisočero nevarnosti. Pogosto je treba preplezati gladke prepadne stene, prebroditi rečne brzice, se v čolnih ogibati zahrbtnih, kot nož ostrih čeri in se potapljati v življenjsko nevarne globine nepoznanih sifonov. In kar je najtežje: ob skromni luči acetilenke, sredi včasih prav ogromnih, temnih prostorov!

Čeprav so tujei začeli opisovati ta svet, je pa le naš preprosti, neustrašeni domačin, pionir teh raziskav. Brez njegove pomoči bi tujec nikdar ne spoznal tega sveta in prodril v globoko podzemlje. Ko je bil po osvoboditvi v Postojni ustanovljen Inštitut za raziskovanje krasa, in ko je zraslo tu domače jamarsko društvo, se je delo ma podzemeljski Pivki razmahnilo. Dobili smo prvo zgodovinsko razpravo o raziskovanju našega podzemeljskega sveta, raziskan je bil Rakov rokav Planinske jame in izvršen prvi poskus, da bi s potapljači premagali odtočni sifon Pivke v Pivki jami. Prav v zadnjem času so jamarji ob vsestranski pomoči Zavoda Postojnske jame posvetili še prav posebno pozornost Črnojamskemu sektorju Postojnske jame. Po vseh znakih sodeč, predstavlja Črna

jama hidrografskega vozela, katerega rešitev bo dokončno osvetlila hidrološki problem Postojnskega jamskega sistema. To je pravzaprav šele pravi začetek sistematične monografije Postojnske jame. Do sedaj nimamo niti zgodovinske razprave o raziskavah, kaj šele o tektoniki jamskih prostorov, o morfološkem in hidrografskem razvoju ter o meteoroloških razmerah v jami. Vse to so problemi, ki bodo za daljšo dobo zaposlili vrsto raziskovalcev raznih znanstvenih disciplin. Ker pa predstavlja Postojna s Postojnsko jamo strateška vrata jugoslovanskega turizma, bo morala taka vsestranska monografija iziti v čim dostojnejši in reprezentativnejši obliki.

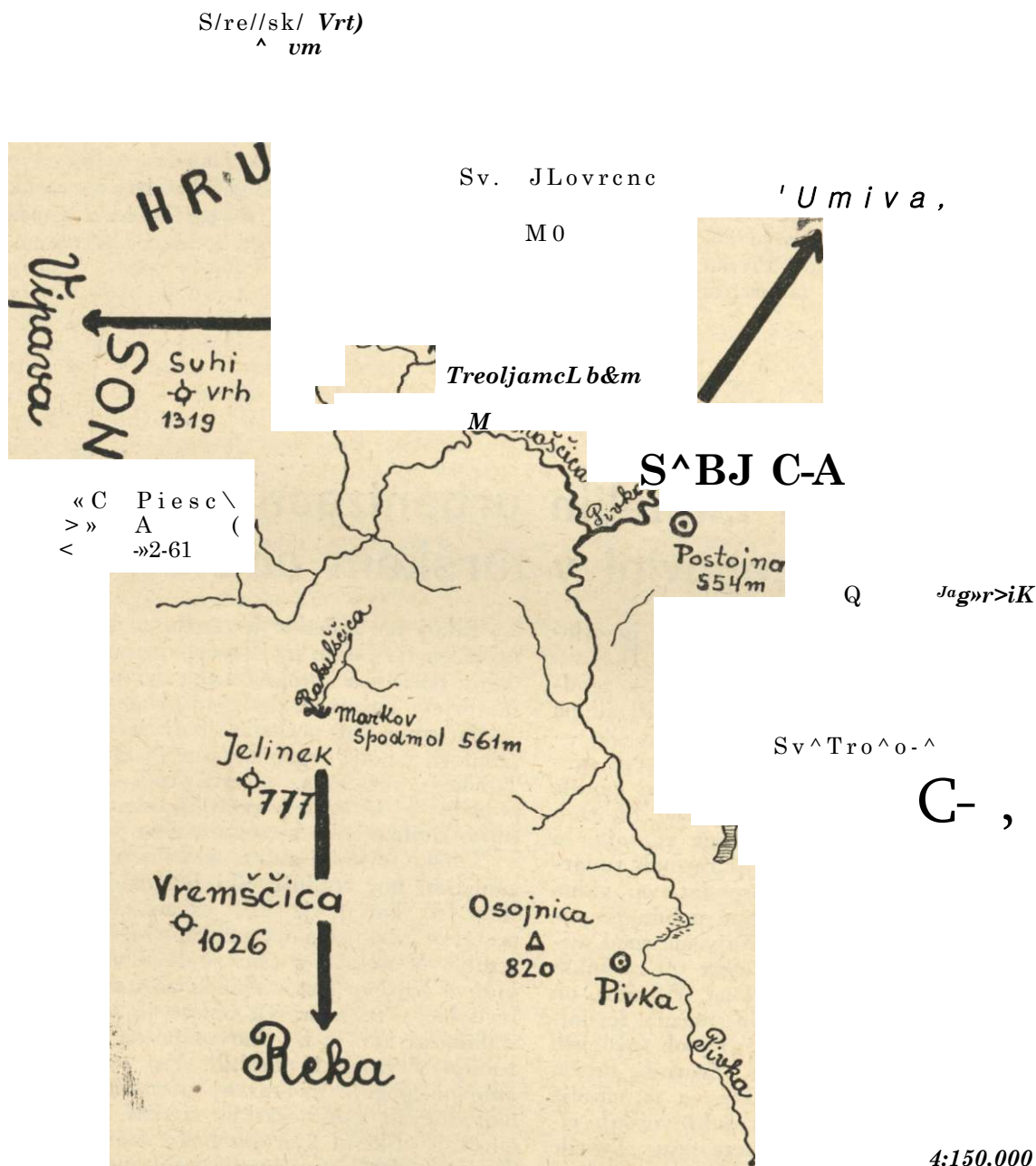
Pri Pivki pa je treba poudariti še nekaj. Ko je reka tekla nekdanj s svojimi pritoki v višini sedanjega Prestranško-Slavinskega Ravnika, ki spremlja na obeh straneh Gornje Pivke tek reke, je zapustila v teh nivojih številne sledove vodenja v večjih in manjših podzemeljskih rovih. Med takimi jamami bi omenil le Trnsko jamo, nedaleč od kraja Pivke, še posebej pa številne jame na levem pobočju kotline, na Prestranškem Ravniku, kjer se po svojih kapniških lepotah posebnio odlikujeta Jama dveh vhodov in Zeletova jama.

Drugo porečje ob severnem robu kotline pomeni Ltokva s svojimi pritoki. Od južneje ležečega porečja Pivke jo loči 550 do 560 m visok hrbet peščenjakov. Izredno močna pretrtost apniškega sveta ob tako imenovani predjamski prelomnici, ki se vleče od strmega južnega roba Nanosa mimo Predjame do Planinskega polja, zraven pa še Strmi padec voda v podzemlju, sta povzročila, da je današnji ponor Lokve 50 m nižje od Pivke. Predhodnica današnje Lokve je v svoji starejši razvojni fazi obsegala enotno rečno mrežo ob severnem robu Postojnske kotline od podnožja Nanosa pri Smihelu ma zapadu do Strmioe na vzhodu. Ko pa je reka pri svojem poglobljanju zadela na različnih mestih na razpoke v apnenčevem robu, se je postopoma razbila v šest samostojnih večjih ah manjših potokov. Ti pritekajo iz južnejšega nepropustnega področja in izginjajo ob severnem robu v apniško notranjost. Poleg Lokve je (največji potok Belščica, ki izginja v še neraziskanem ponoru pod mogočno steno zagatne doline v Grapi pod Bukovjem. V ponor vržene velike količine smrekovih iglic — v Grapi je namreč destilacija smrekovega olja — so pokazale, da se Belščica pojavlja v Vzhodnem rovu Predjame.

Današnja Lokva izginja pod navpično 123 m visoko steno, v kateri čepi kot orlovsko gnezdo grad iz 16. stoletja, znan po roparskem vitezu Erazmu Predjamskem. V bistvu neznatna rečica je v svojih fazah razvoja razrezala silno steno v pet nadstropij, ki jih med seboj povezujejo brezna, nastala v času sunkovitega dviga terena. Sele raziskovanja domačih jamarjev so odkrila celotni jamski sistem v dolžini nad 5 km. Najzanimivejše je tretje nadstropje z vhodom v višini 490 m. V začetnem delu, v tako imenovanem

Konjskem hlevu, je bila dokazana kontinuiteta naselja od novokamene dobe pa vse do srednjega veka. Izkopane predmete hrani grajski muzej.

in prosojne cevčice na podornih stropih", ogromni podori in številna podzemeljska jezera, ves ta čudoviti podzemeljski svet terja, da bodo odloču-

Po 1400 metrih se tretje nadstropje loči za velikansko podorno Cmo dvorano v Zahodni in Vzhodni rov. Vsi podzemeljski vodni tokovi se odtekaajo proti severozahodu in kažejo, da vse te vode ubirajo svojo pot pod namoškim masivom proti Vipavi. Nanovo odkriti, izredno lepo zakapani deli vzhodnega rova, zlasti dveh velikih Podornih dvoran, kažejo na to, da je bila pri nastajanju teh prostorov poleg vodne erozije tudi zelo važna tektonika, ki se kaže v izredni prepokanosti apnenca. Mogočni kapniški stebri, številne tanke

joči turistični činitelji že v bližnji bodočnosti mislili tudi na turistično ureditev jame.

Medtem ko ubirata Pivka in Lokva svojo pot na severno stran kotline, se obrača potok Sajevščica iz Sajevške kotlinice proti jugu. Današnja Sajevška kotlinica leži nekako 50 m više od dna sedanje Pivke. Kljub razmeroma kratki geološki dobi — sega najbrž v začetek ledene dobe — je ta potoček izdelal 638 m dolgo, ponekod izredno lepo zakapajno vodno jamo s številnimi stopnjami, vodnimi kotanjami in jezerci. Konča se s 7 m

globokim (neprehodnim sifonom. Vode se odteka-
proti jugu in se prikažejo v okrog 8 00 m dolgi
Vodili jami v Loži, kjer so izdelale v glo-
bini 50 m pod površjem Slavinskega Ravnika
hidrološko izredno zanimivo jamo. Ta se konca
z neprehodnim sifonom. Vode se odteka-
še dalje proti jugu v porečje kraške Reke, ki jo do-
sežejo nekje v sistemu Škocjanskih jam pri Divači.
Speleološko so to pot dognali postojnski jamarji,
ki so več let zapovrstjo sem usmerjali svoje
ekskurzije.

Tako je Pivška kotlina hidrološko eno najza-
nimivejših jugoslovanskih kraških področij. Njeni
morfološki in hidrografski problemi so dali po-
budo za temelje novi znanstveni disciplini, spele-
ologiji. S tem pa je postala Pivška kotlina kla-
sičen kraški svet. Vendar pa so hidrološke pro-

bleme kotline vsaj v glavnih črtah rešili šele slo-
venski speleologi, ki so po letu 1952 večino svo-
jih raziskav posvetili prav temu problemu.

Delno z barvanjem, predvsem pa speleološko
so ugotovili, da je Pivška kotlina hidrograf-
ska streha slovenskega krasa, kjer
pripada 82 o/o ozemlja Pivki in s tem porečju
Ljubljani, 15 o/o Lokvi in s tem porečju
Vipave, 3 o/o pa Saješčici in s tem porečju
reke Reke. S tem pa še nikakor niso zaključena
hidrološka raziskovanja sveta na Pivki. To je
še začetek, v prihodnje pa bo še
vrsta jamarjev in hidrologov odkri-
vala podrobno, hidrografsko podobo
tega svojevrstnega koščka slovenske
zemlje.

Sulejman Rakaršić

(

0 nekaterih činiteljih urbanizacije v Bosni in Hercegovini v turškem obdobju

V srednjeveški Rosni in tudi v ostalih jugoslo-
vanskih pokrajinah južno od Save in Donave,
razen ob Jadranskem primorju, je bilo v zgod-
njem srednjem veku malo mestnih naselij ali pa
razvitih mest. Slabo razvite proizvodne sile —
težko dostopne gorate Rosne — v razmerah spe-
cifičnih fevdalnih odnosov namreč niso nudile
vseh osnov za to. Šele v drugi polovici 14. sto-
le se v splošnem gibanju ekonomskega razvoja, ki
ga v Bosni karakterizira močnejši razmah rudar-
stva in uvajanje < denarnega gospodarstva, vidno
okrepi trgovina in nastanejo s tem ugodnejši po-
goji za razvoj mestnih naselij. Največja med nji-
mi nastajajo ob rudnikih, predvsem ob rudnikih
srebra in svinca (Srebrenica, Olovo, Fojnica), ob
kraljevskih gradovih in gradovih močnih fevdal-
cev (Visoko, Borač, Jajce, Blagaj) ter ob važnejših
trgovskih poteh (Foča, Goražde, Zvornik, Prača,
Drijeva). Razen onih ob rudnikih so ta naselja
bila majhna (v dalmatinskih in dubrovniških vi-
rih jih imenujejo trg, forum, mercatum). Tvorile
so jih skupine lesenih hiš s skladišči in trgovina-
mi. Število in velikost teh naselij, njih pretežno
enostranska funkcija, bila so predvsem trgovska
in ne proizvodna središča, ter obseg in struktura
hjihove trgovine, izvoz je mnogo močnejši od
uvoza, izvažajo rude in kovine ter živinorejske
izdelke, uvažajo pa obrtne izdelke. Vse to kaže,
da so proizvodne sile takratne Rosne še slabo
razvite.

Po prihodu Turkov se družbeno-politične raz-
mere bistveno spremenile. Tudi pogoji za urba-
nizacijo se spremenijo. Urbanizacija prične hitreje
napredovati.

Takoj na začetku je treba poudariti, da je
urbanizacija Rosne in Hercegovine v turškem ob-
dobju posledica kompleksnega delovanja številnih
faktorjev. Važno je, da se tu urbanizacija ne po-
javlja samo kot posledica bolj razvitih proizva-
jalnih sil v bolj organiziranem fevdalnem sistemu
Turškega cesarstva, marveč tudi kot posledica
pojavov, ki izvirajo iz politične, družbene in kul-
turno-civilizacijske strukture nove države.

Turški fevdalni sistem je bil mnogo bolje or-
ganiziran kot srednjeveški bosenski fevdalni si-
stem. V Turčiji je bila organizacija fevdalnih
posestev zasnovana na principu državne lastnine
zemlje. V skladu s tem je tudi ustroj državne
uprave ščitil to last v skladu z interesi države in
fevdalnega razreda. Ta oblast je uvedla red in
stabilnost, kar je izredno važno za razvoj proiz-
vodnje v vaseh in mestih. Vse to je ustvarilo
osnovne pogoje za razvoj "mestnih naselij, kot
najvažnejših gospodarskih središč, kamor bodo
odtekali viški in kjer jih bodo tudi zamenjavali.
Turška oblast je razumela velik pomen mestnih
naselij in je na različne načine favorizirala njihov
razvoj in je v njih uredila središča uprave, voj-
ske, obrti, trgovine, nove vere in nove ideologije.

Te težnje oblasti lepo ilustrira dejstvo, da so
rudarska mesta in vasi vključili v cesarsko po-
sest. Na ta način je centralna oblast imela nepo-
sredno nadzorstvo nad rudarstvom.

Turško cesarstvo je bilo izrazito osvajalno.
Velike potrebe stalno aktivnih turških čet so
narekivale ustvarjanje mestnih naselij, ki bi bila
proizvodna in trgovska središča obenem. Turško
vojsko je v glavnem sestavljala lahka konjenica.

Za opremo konja in konjenika je treba mnogo različnih predmetov, zato so bili potrebni tudi številni različni obrtniki. Po oblikah zelo bogata orientalska kultura in njen višji standard sta oživila razvoj obrti in trgovine. Oba navedena vzroka sta delovala vzporedno in povezano, kar dokazujejo tudi trdno organizirani mestni oehi, katerih člani so pripadali vojaškemu redu janičarjev. Cehi so bili ena izmed najvažnejših osnov za nastanek in razvoj mest v Bosni in Hercegovini.

Naslednji pomembni vzrok urbanizacije Bosne in Hercegovine ni izhajal iz vojnega oziroma osvajačnega značaja turške države in geografskega položaja teh dežel v sklopu Turškega cesarstva. Skoraj v vsem obdobju turške oblasti, tako v obdobju ofenzive kot v obdobju defenzive sta bili Bosna in Hercegovina tista turška pokrajina, ki je bila najbolj pomaknjena proti zahodu, proti krščanski Evropi, s stalno nemirnimi mejami. Preko teh so šli turški napadi ter avstrijski in beneški protinapadi. V takšnih razmerah so po Bosni in Hercegovini mastajana številna vojna oporišča in trdnjave, v obmejnih področjih, ob hrvatski in dalmatinski meji pa so bila ustanovljena vojaško organizirana področja — kapetanije. Tako organiziranih področij ni bilo nikjer druge v turški državi. Ob turških posadkah in sedežih kapetanij so se razvila številna mesta.

Osvajalnemu in velikemu Turškemu cesarstvu so bila mesta potrebna kot oporišča oblasti nad pokorjenimi narodi. Mesto kot središče oblasti služi konsolidaciji države. Zato je urbanizacija nujna posledica vladavine osvajalca. Razvita turška administracija je v polni meri v tem smislu delovala. Ze prva leta po ustanovitvi Rosenskega eandžaka je bilo v njem sedem kadilukov (okrajev). Turški viri iz 15. stoletja vsebujejo številne podatke o pomembni vlogi kadije v stabilizaciji turške oblasti v Boetni. Štirideset kadilukov in njihovih inahij oziroma štirideset sedežev teh administrativnih einot, kolikor jih je bilo na primer v začetku 19. stoletja v Bosni in Hercegovini, nam prepričljivo kaže, kakšno vlogo so imele administrativne funkcije za razvoj mest. V zvezi z delovanjem administrativnih faktorjev na nastanek in razvoj mest v turškem obdobju lahko omenimo tudi to, da številni zakoniki Bosenskega in drugih sam (Izakov kažejo, da je del dohodkov državne blagajne izviral iz pobiranja tržne takse na trgih. Učinkovito in kontrolirano pobiranje teh taks se je vršilo samo na določenih trgih (pazarih), zato so bih ti kraji določeni od oblasti.

Drugi važni faktor v urbanizaciji BiH je bila nujnost izgradnje prometnih zvez in dobre organizacije prometa. Te ceste so imele vojno-strateški in gospodarski pomen, ker so skozi Bosno vodile stare tranzitne poti v vzdolžni in prečni smeri. Te poti v turškem obdobju niso bile presekane z državnimi mejami. Čeprav je bil ta faktor eden izmed osnovnih v razvoju mest kot gospodarskih središč, in je deloval razen tega v tesni vzročni zvezi z drugimi faktorji, so nekatera mesta v Bosni nastala izključno zaradi prometa tako rekoč

ex nihilo. Tako so nastali na primer: Rudo. Priboj, Nova Kasada, Varcar Vakuf (Mrkomjic Grad).

K močnejšemu razvoju mestnih naselij v Bosni in Hercegovini je v znatni meri pripomoglo dejstvo, da je v teh dveh pokrajinah, mohamedanizacija domačega prebivalstva napredovala mnogo bolj kot v drugih južnoslovanskih deželah, ki so bile pod turško oblastjo. To je važen socialno-etnični faktor v razvoju bosensko-hercegovskih mest. S tem so bila ta kot naselja z ogromno mohamedansko večino tudi populacijsko tesneje povezalna z jokoliškimi ozemljem, od koder je prihajala večina njihovega prebivalstva.

Ideologija turške fevdalne družbe je bilo mohamedanstvo, zato so tudi vplivi mohamedanske kulture Bližnjega vzhoda eden izmed faktorjev v urbanizaciji Bosne in Hercegovine. Mohamedanstvo, ki je nastalo v mestu — oazi puščavske Arabije, ki po svojih geografskih lastnostih navaja del pjenega prebivalstva na življenje v stalnih in strogo fiksiiranih naseljih. Eer se je mohamedanstvo razvijalo v področjih stare mestne civilizacije, kjer so mesta nastala na koncu 5. tisočletja pred našim štetjem, ima v osnovah svoje kulture Znake mestne kulture, kot jih imajo v tem prednjeazijskem prostoru tudi starejše vere, tudi poganstvo. Mohamedanstvo določa tudi medsebojne odnose svojih vernikov (šerijatsko pravo — imovinsko, dedno, meščansko, kazensko). Kot vidimo, se ti odnosi dotikajo vseh področij družbenega življenja.

Primarna dolžnost, ki jo mohamedanstvo nalaga svojim vernikom, je izvrševanje verskih obredov, zlasti molitev. Mohamedanstvo priporoča kolektivno izvrševanje molitev. Težnjo po kolektivni molitvi kaže „džuma“, glavna nedeljska molitev, za katero je striktno določeno, da se jo mora opravljati samo kolektivno in samo v mestu. Tako džamija, kjer se opravljajo molitve, fiksira mesto za stalnejšo točko, kamor gravitira prebivalstvo določenega okoliša. Naravno je, da nastajajo na takih krajih, kjer se ljudje pogosto sestajajo, čeprav le zaradi verskih dolžnosti, pogoji, seveda v odvisnosti od ostalih pogojev za njihov nadaljnji razvoj, v proizvodjalna in trgovska središča. Čeprav se ta predpis o opravljanju džume samo v mestu v pasih krajih ni dosledno izvajal in njegov pomen za razvoj naših mest ni tako velik, kot je bil v mohamejanskih deželah Bližnjega vzhoda, ga omenjamo, zato da bi poudarili, kako so mohamedanski verski predpisi favorizirali mesta, s čimer se je razvijala naklonjenost mohamedanskega prebivalstva mestnemu življenju. Ce k temu dodamo objektivno pogojeni orientalski smisel za trgovino, kateri so prilagajene tudi nekatere določbe mohamedanske -vere, bo dovolj poudarjena tendenca pospeševanja mest v mohamedanskem svetu. S tem se je Ustvarjala realna, materialna osnova njihovega obstoja.

Posebno pomembno vlogo v razvoju bosensko-hercegovskih mest je imela institucija „zadužbin“ (vakuf). Predvsem zaradi razširjanja vere je mohamedainstvo priporočalo svojim bogatim verni-

kom, tla del svojega imetja dajo v verske, socialne, kulturno-prosvetne in gospodarske namene. Skoraj izključno na ta način so se ustanovljale in vzdrževale v vsem mohamedanskem svetu pa tudi pri nas povsod, kjer je bila turška oblast, vse džamije in ostali verski objekti, gospodarski objekti na primer karavanseraji, hani, musafirhani in imareti (brezplačna prenočišča in kuhinje), večina trgovin v čaršiji ter objekti komunalnega značaja kot vodovodi, kopališča (hamaini), mostovi, šole in knjižnice. Tako je z vakufi mesto dobilo vse objekte in ustanove, nujno potrebne za razvoj njegovega poslovnega in komunalnega življenja. Razcvetu mest je zelo koristilo vakufsko premoženje v denarju, ki je bilo namenjeno trgovini in obrti. ICako je institucija vakufov pomembna za razvoj mest v Bosni in Hercegovini, nam kažejo podatki o številu vakufov in vrednosti njihovega imetja. V obdobju turške oblasti je bilo na današnjem ozemlju Bosne in Hercegovine Ustanovljenih čez dva tisoč vakufov. Samo v mestu Sarajevu so v prvih 80 letih turške oblasti ustalnovili čez 40 vakufov, katerih dohodek je znašal 3200 ducatov. To je relativno velika vsota, saj je dvakrat večja, kot je znašal rentni dohodek, ki ga je Sarajevo v tem času dajalo državni blagajni. V teh podatkih niso všteti dohodki največjega sarajevskega in obenem bosanskega vakufa, Gazi Husrevbegovega, ki je imel v obdobju ustanovitve (okoli 1530) ogromno nepremično premoženje po vsej Bosni in izven nje, kar je dajalo okoli 264.000 ducatov dohodka. Na ta način so vakufi dajali mestom še materialno osnovo več za njihov razvoj. Materialno osnovo so vakufom dajala večinoma turška osvajanja in ropalnja ter ogromni vojni pleni. Na ta način je razvoj mest v Bosni šel vzporedno z zmagami turškega orožja.

V zvezi s favoriziranjem mest v Turškem cesarstvu je to, da je zemljiška posest v mestih temeljila na „mulku“, (fevdalna oblika privatne lastnine) za razliko od prevladujoče oblike zemljiške lastnine erazi mirije (državna zemlja).

S tem, da smo navedli nekaj primerov in da smo inaglasili, da je mesto pomenilo osnovno ce-

lico mohamedalske družbe, bomo jasneje opazili nekatere faktorje urbanizacije Bosne in Hercegovine v turškem obdobju. Družbeno-politični ustroj Turškega cesarstva je bil pod zelo močnim vplivom mohamedanstva, ker je mohamedanstvo bilo državna vera, kar se je zaradi dolgotrajne turške oblasti zlasti v teh dveh pokrajinah vidno zrcalilo v mnogih manifestacijah življenja, tudi v urbanizaciji.

Ti družbeni činitelji, prvotni v razvoju mestnih naselij, so imeli v tedanjem geografskem položaju Bosne in z njim pogojenimi prometnimi razmerami, a ravno tako v njenem reliefu tudi svojo prirodno osnovo, kar ni samo pospešilo procesa Urbanizacije, marveč je povzročilo večjo stabilnost bosanskih mest v času in prostoru. Z lego na Balkanskem polotoku, v najzapadnejšem delu evropske Turčije, v neposrednem zaledju Jadranskega morja sta Bosna in Hercegovina imeli »o-membno posredniško vlogo v trgovini med evropskimi in balkanskimi a deloma tudi nekaterimi azijskimi deželami. Seveda je koristilo dejstvo, da ni bilo na velikem ozemlju ekonomskih in carinskih pregraj. Seveda je trgovina v tem obdobju močno vplivala na urbanizacijo.

V razdrobljenem reliefu Bosne se je urbanizacija lahko prostorno polno razvila. Zaradi goratega značaja ozemlja, ki je zelo razčlenjeno na številno bolj ali manj izolirana področja, je nujno nastalo veliko število mestnih naselij, ki so prometna, trgovsko-proizvajalna in upravna središča.

Navedli smo najvažnejše činitelje, ki so v turškem obdobju povzročili nastanek številnih mestnih naselij v vseh delih Bosne in Hercegovine, ki jih je bilo tu, kot smo v začetku rekli, pred prihodom Turkov zelo malo. Ta mestna naselja so inastala predvsem ob važnejših poteh in njihovih križiščih. V tem vidimo najvažnejšo geografsko osnovo za obstoj bosensko-hercegovskih mest. Največji izmed njih, Sarajevo in Mostar, sta se razvili na najvažnejših poteh in križiščih. Nekatera med njimi, na primer Vrhbosna, Travnik in Mostar, o katerih Jireček pravi: „mesta, o katerih srednjeveška zgodovina ne ve ničesar ali pa zelo malo, postanejo glavna mesta“.

Polde Oblak

Nekaj misli o ekskurzijah

Sodobnega pouka si brez ekskurzij ne moremo zamišljati, saj imajo izobraževalno in vzgojno vrednost. Ekskurzije povezujejo šolo z okolico in poglobljajo teoretično znanje, ki so si ga dijaki pridobili v šoli. To velja za vse predmete, zlasti še za geografijo.

Geografska ekskurzija je dobra učna metoda, ker pomeni višek nazornosti: geografske objekte povežemo z okoljem in jih z njim vred tolmačimo. Tako jih sintetično proučujemo. Ne želimo

namreč, da bi ostal pouk verbalen, da spoznava mladina stvari in pojave samo iz lekcij, ampak da jih tudi neposredno praktično dojemajo. Pouk o proizvodnji je na primer mnogo bolj nazoren, če si dijaki proizvodnjo tudi ogledajo. Čim manj bo šola sholastična, čim manj gramatična, tem bolj se bo praksa ekskurzij širila in tem večjo pomembnost bo imela. Klasične oblike šolskega dela in življenja ne zadoščajo več. Treba jih je obogatiti z inovimi metodami.

Z ekskurzijami postaja Šola aktiven činitelj v našem družbenem življenju, ker se z njimi razvija kolektivna družbena zavest. Tu mislimo predvsem pa ekskurzije v razna gospodarska središča in podjetja, kjer dijaki spoznavajo kolektivno delo in geografsko problematiko, ki je vezana na določeno podjetje. Seznanimo jih z geografskimi činitelji, ki vplivajo na nastanek in razvoj gospodarskih središč. Tako jim omogočimo spoznavanje domovine in družbenega napredka. Sole, šolski odbori in prometna oblast pa bi morali nuditi vsi materialno in moralno pomoč za izvedbo pogostih ekskurzij. Tako bi tudi pedagoška stran ekskurzij pridobila.

Geografska ekskurzija proučuje določeno pokrajino tako z vidika fizičnogeografske kot tudi kultumogeografske strani. Pri tem je njena osnovna naloga, razviti genetsko sliko pojavov in življenja določenega okolja.

Ločimo seveda več tipov ekskurzij:

1. Če v domačem šolskem okolišu lahko utrjujemo v šoli pridobljeno znanje iz matematične geografije in kartografije. Take ekskurzije imajo ilustrativen značaj, so orientacijske, ker dobiva ob njih dijak le splošen vtis o vzpetini pobočja itd. Nudi mu predvsem vidne predstave, manj pa se vzbuja ob njih njegova aktivnost. Viandar bo spreten učenec mogel napraviti itinerarij, to je, opis določene poti z najnovejšimi kartografskimi elementi.

2. Ekskurzije iz obče geografije bodo zajele fizično in antropogeografsko problematiko. Ločimo seveda splošne in posebne. Splošne so orientacijske, ker dajejo splošen vtis o geografski enoti; posebne ekskurzije pa nas seznanjajo s posebnimi geografskimi elementi in činitelji. Tu razvijamo nove zemljepisne predstave in pojme ter jih primerjamo z že znanimi. S pomočjo stvarnosti korigiramo in dopolnjujemo svoje netočne predstave. Pri posebnih ekskurzijah bi tako lahko ločili uvodne, nadaljevalne in zaključne.

3. Najvišja stopnja geografske ekskurzije pa je integracija vseh problemov kake pokrajine.

Če so dijaki videli in doželi, povežemo v celoto. Zato ta tip ekskurzije vsebuje mnogo elementov aktivnosti ter razvija dijakovo dejavnost in samostojnost. Ekskurzije naj torej ne bodo enopredmetne, ker bodo sicer dijaki spoznali pokrajino le z lenega vidika, saj ni niti vzgojno niti ekonomično, če gredo v isto pokrajino trikrat, štirikrat. Pokrajino in življenje je treba proučiti z vseh vidikov hkrati, to je kompleksno. Le to bo prispevalo h kompleksnemu pogledu mladega človeka na svet. Vendar je tudi pri tovrstnih ekskurzijah treba pozlati določen razvoj. Ožje kompleksne ekskurzije postopoma razširjamo. Začenjamo s sintezo posameznih strok, ki so si najbolj sorodne, med katerimi je notranja povezanost. Geografskim elementom je treba pridružiti še kulturno-umetniške in politično-zgodovinske strani pokrajine, končno pa pokazati njeno enotno organsko podobo. Vzgojno in ekonomično bi bilo, da bi tudi športne dneve vključili v kompleksne ekskur-

zije. Tako bi si dijaki pridobili tehniko hoje, plezanja itd. in merili svojo zmogljivost.

Priprava na ekskurzijo naj bo vsebinska, metodična in tehnična.

Ekskurzija sama naj bo sistematična, zanimiva, poučpa, privlačna in organizirana. Že v začetku šolskega leta ali semestra je treba napraviti načrt geografskih ekskurzij. Ta naj upošteva predelano snov, kajti le tako bomo mogli ekskurzijo pravilno usmeriti in izvesti. Od temeljite priprave in izvedbe zavisi vsa njena praktična vrednost. Izbrali si bomo tipične oblike in pojave, sicer pa moramo poznati vse znanstvene elemente in probleme, pokrajino in tematiko. Vodja ekskurzije, ki naj bo predavatelj in ne tuja oseba, mora teren prej sam dobro pregledati in učence seznaniti z njim že v šoli. Na ekskurzijo naj gre le posamezen razred.

S tehnično pripravo pa razumemo zbiranje informativne literature, dokumentov, fiksiranje smeri, opremo s kompasom, dnevnikom, hrano in primerno obleko.

Obseg in trajanje ekskurzije. Pri geografski ekskurziji gre predvsem za spoznavanje konkretnega področja in posebnosti v določenem letnem času. V pošttev pridejo predvsem znani kraji, ker le v teh lahko pokažemo dijakom specifičnosti. V neznani pokrajini lahko tolmačimo samo nekatere geografske pojme, ne moremo pa je pokazati popolnoma, ker nam samim manjka zadostno znanje. Šele z delom v domačem okolišu se pripravljamo na daljše ekskurzije. Domači kraj naj bo izhodišče. Ravno zaradi nezanimanja in nepoznavanja domače zemlje je potrebna ekskurzijska vzgoja in izobrazba. Le tu bomo mogli posredovati dijakom pravilno geografsko gledanje na pokrajino. Ker zanimanja za domače kraje med dijaki primanjkuje, ni čudno, da celo topografsko slabo poznajo slovensko zemljo.

Statistika poučnih ekskurzij ugotavlja, da so bile naše ekskurzije predolge. Dolge ekskurzije fizično in duševno utrujajo dijake (dolga vožnja, prevažanje ponoči, zasilno prenočevanje, neurejena prehrana itd.). Od tolmačenja in prirodnih lepot utrujen otrok nima nič, ker ni sposoben dožemanja. Niti tega ne bo vedel, čemu je bil v določenem kraju in kaj je videl. Paziti je torej treba na dolžino potovanja, pobijati lov za standardnimi in prometno dostopnejšimi kraji. Dijake vlečejo le ekstremi (morje, znana letovišča), mi pa moramo pospeševati tudi hojo. Ekskurzije lahko trajajo nekaj ur, pol dneva ali ves dan — po možnosti naj ne bodo večdnevne. Število ekskurzij je odvisno seveda od denarne zmogljivosti šol in učencev, od nestalnega učnega kadra itd.

Potek ekskurzije. Na ekskurziji naj dijak ogleduje, opazuje, zapisuje in skicira. Korigirajmo mu nejasne in površne predstave, otrok namreč gleda, a ne zna vedno opazovati, zato ga moramo usmerjati na bistveno, to je na razmišljanje. Kazati mu moramo pojave, ki so rezultat medsebojnih vplivov. Zlasti z bolj razvitimi učenci bomo postavili problematiko na kavzalna tla.

Nižjim razredom pa naj Ko predavatelj sam tolmač dejstev iiii naj jih opozarja na vse, kar je v zvezi s šolsko snovjo. Razlaga naj bo kratka in preprosta. Na geografskih ekskurzijah se vse preveč predava, teoretično pojasnjujmo le pred ekskurzijo in po njej! Ker dojemajo učenci prostorno in plastično, zato lahko na kraju samem modeliramo relief okolice iz prsti ali peska, s palico pa lahko na tla načrtamo ustrezno skico itd.

Po ekskurziji. Po končani ekskurziji naj bo kratek razgovor, v katerem ponovimo jn povežemo vse, kar srno novega spoznali. Potrebno

je Utrditi opažanja, ki jih" nato se teoretično dopolnimo, podrobno in sistematično poglobimo. Podrobnosti, ki so jih udeleženci opazili na terenu, sintetiziramo. Rezultate in zaključke zapišemo na tablo, učenci pa napravijo razne skioe, profile in itinerarije. Šele tako bomo prišli do kompleksne in organske slike pokrajine, ki jo lahko še izpopolnimo z nalogami iz mikroregionalne tematike.

Na teh principih slon® tudi temelji, lokalne geografije.

Tone Oblak

NOVA GEOGRAFSKA UČILA¹

Na podobnih zborovanjih in seminarjih sem že nekajkrat govoril o učilih za pouk geografije. Zvečine so bila to informativna poročila o tem, kaj imamo in kaj bi še potrebovali. Kakšnega temeljitega pretresa dosedanjih učil v zvezi s potrebami geografskega pouka v reformirani šoli doslej še ni bilo. Resolucija zadnjega kongresa v Črni gori naroča geografskim društvom, da sistematično obdelajo vprašanje nazornih sredstev pri pouku geografije. Zdaj je talca akcija v teku, določena je komisija, ki naj do jeseni pripravi ocene o posameznih vrstah učnih pripomočkov, o njihovi tehnični kvaliteti in ustreznosti za posamezne vrste šol. Ugotovi naj, katerih in kakšnih učil nam najbolj primanjkuje in določi za bodočnost nekakšen prioriteten vrstni red izdajanja novih učil.

V današnjem referatu ne nameravam posegati v naloge, ki jih je dobila navedena komisija za oceno učil. Rad pa bi dal pobudo za večje zanimanje za to vprašanje in za sodelovanje širšega kroga izkušenih geografov pri njegovem reševanju. Zato se bom v nadaljnjem omejil na nekatera načelna vprašanja, podrobneje pa obdelal le nekatera novejša učila.

Naša podjetja in založbe učil so dala na trg v petnajstih letih po osvoboditvi že lepo število geografskih učil. Dobili smo najnujnejše stenske zemljevide, reliefe, atlante in okoli 70 diafilmov. Tako v obliki stenskih kart kot v atlasih nam manjkajo predvsem posebne karte — geološke, klimatološke in antropogeografske.

V zadnjih izdajah šolskega atlasa so vsaj najnujnejše priloge za matematično geografijo, kartografijo in klimatologijo, čeprav so odtisnjene v zelo majhnem formatu in zato niso dovolj pregledne. Med stenskimi zemljevidi so take posebne izdaje Geološka karta Jugoslavije ter ekonomske karte Jugoslavije, sveta in Evrope. Geološka karta Jugoslavije je po mojem mnenju

dobra, primemo generalizirana in tudi barve so posrečeno izbrane. V tolmaču motijo sorodne barve, na primer za paleozojske in fhšne kame-nine, na karti pa ne preveč, ker so njihova področja dokaj narazen.

Ekonomska karta Jugoslavije je izšla doslej v dveh izdajah. V prvi so objekti, proizvodi itd., vrisani v krogih. Znakov pa je preveč in so tako podrobno risani, da se med seboj le malo razlikujejo. Zato so na drugi karti namesto krogov uporabili simbole, ekonomska področja pa označili z močnejšimi barvnimi ploskvami. Vendar so tudi na tej karti znaki še preveč komplicirani in tudi Injihova lokacija ni povsod posrečena, še lmanj pa je podčrtana razlika med večjimi in manjšimi objekti iste vrste. Premogovna področja so ina primer prikazana z ogromnimi rjavimi lisami, ki zajamejo enostavno ves neogen. Zato dobi učenec napačen vtis, da vsebujejo ekonomsko pomembne zaloge premoga vse Slovenske Gorice, Haloze in sploh večji del Štajerske in Hrvaškega Zagorja. Res ni lahko teh stvari zadovoljivo prikazati na šolski karti. Geološke skioe in razprave se poslužujejo različnih kriterijev, vendar eno velja: osnovo za tako karto bi moral napraviti strokovnjak — geolog. Pa tudi še potem bodo potrebna učiteljeva pojasnila ob karti. Površinsko majhni Velenjski bazen — na primer — vsebuje večino zalog premoga v Sloveniji. Ob tem drobnem problemu sem se zaustavil zato, da bi prikazal, kako zadevata prireditelj karte in kartograf na vrsto stvari, pri katerih je treba spraviti v sklad strokovno pravilnost in metodične principe. Zdi se mi, da bi bila za osinovno šolo oolj primerna ekonomska karta Jugoslavije v taki tehniki, kakršno smo uporabljali pred vojno. Na tisti so bila na primer glavna gozdna področja Označena z drevjem, vinogradi z grozdom itd.

Podobno velja za Ekonomsko karto sveta in Evrope. Priznati je treba, da so prireditelji na te dve karti vnesli res najpomembnejša dejstva, zato nista tako natrpani kot so navadno karte te vrste. Vodilna agrarna, gozdna in industrijska področja pa so tudi na teh kartah prešibko izra-

¹ Referat na geografskem seminarju v Noem mestu junija 1960.

zona in se Komaj razlikujejo med seboj. Uoencem osnovne šole bi bile mnogo bolj razumljive in tudi privlačne karte, kakršne ima Westermann v svojem Bildkartein Leksikonu ali Mayor v atlasu za otroke.

Premalo je časa, da bi se spuščal v podrobnejše ocenjevanje drugih učil, ki se že uporabljajo v naših šolah. Za večino dosedanjih učil lahko trdimo dvoje:

1. večinoma so prilagojena potrebam in metodi frontalnega pouka;
2. skoraj vsa so prirejena za potrebe in za stopnjo pouka pa gimnaziji.

Učila je doslej uporabljal vsaj ob' uvajanju v nova spoznanja le učitelj, učenci pa so ob njih le reproducirali tisto, kar je učitelj razložil in od njih zahteval. Tako smo delali ob globusu, sten-skih kartah, z diafilmi in z drugimi učnimi pripomočki.

Nesmiselno bi bilo trditi, da bo treba zaradi uvajanja novih metod pri pouku vsa dosedanja učila zamenjati z novimi, drugačnimi. Večji del dosedanjih učil, ki so jih izpopolnjevali v stoletni praksi, bo ostal, oziroma bodo z napredkom teh-nike in šolstva doživljala le nove izpopolnitve.

Docela brez učil, ob katerih se učenci sami oziroma pod vodstvom učitelja uvajajo v geograf-sko znanje in razumevanje, pa tudi doslej nismo bili. Med učili za osnovno šolo spadajo v to kate-gorijo predvsem peškovpik, indukcijski globus, neme karte raznih vrst, tiskane ali odtisnjene s šampiljko in črne table z obrisi Jugoslavije in ljudskih republik s hidrografsko mrežo. Neme karte vseh kontinentov in Jugoslavije so izdali v Beogradu že leta 1952. Doživele so le eno naklado, ker je bilo v (naših šolah zanje premalo zanimanja. Tak odnos do novih učil ni pravilen. Vsaj preiz-kusiti bi jih morali pa vseh šolah in potem pove-dati ali ustrezajo ali ne, posebno še, ker so bili ti listi zelo poceni (15 din)! V knjigarnah je le-žala ta naklada po policah pet let in več. Razum-ljivo je, da knjigarne po takem neuspelem poiz-kusu piso več naročale nemih kart, založnik pa tudi ni tvegala nove naklade.

Nekoliko bolj so se uveljavile šampiljke, za katere je bilo tudi več propagande. Zelo slabo gredo v promet črne table z obrisi Jugoslavije in ljudskih republik. So izvrstno učilo tako ob uva-janju v novo učno snov kot tudi ob ponavljanju. Ko dajemo na primer učencem risanje kart za domače ali šolske naloge, je taka črna tabla kaj primerna podlaga, na kateri pokažemo, kakšne znake želimo za ta ali ona geografska dejstva, kako juij bodo razmeščena itd. Ko se i,emu delu privadijo, jim kaj lahko prepustimo, da sami izdelajo na tabli karto novih železniških prog, cest, elektrarn in podobne naloge.

Pri poglavju o učilih, ki omogočajo učencem aktivno sodelovanje pri pouku, se bom zaustavil še pri učilih za tako imenovano „matematično geografijo“. V zvezi z učili zanjo, ker je pri teh poglavjih najteže doseči, da si učenci res nazorno predstavljajo in se vžive v dimenzije zemlje in v

vesoljska razmerja. Znano je, da so se pogosto učitelji geografije predolgo zamujali pri teh po-glavjih prav zaradi njihove težavnosti, pa so zato na hitro in preskopo obdelali ostalo občo geografijo. Z druge strani se v zadnjem času, od-kar prodira koncepcija' moderne geografije, po-stavlja težišče geografskega proučevanja in pouka na vzgojo geografskega mišljenja v okviru regi-onalne geografije. Hkrati je javlja tudi nekakšno omalovaževanje pomena osnovnega znanja o zem-lji kot nebesnem telesu. Nikakor ne mislim, da bi ln<orali sedaj, ko so aktualni sateliti, razširiti program matematične geografije. Te stvari je bolje prepustiti fizikom, ki so za taka tolmačenja bolj usposobljeni. Nasprotno, mislim, da bi lahko v okviru dosedanjih programov celo skrajšaU od-merjeni čas, da dosežemo razumevanje teh po-glavij, če bi imeli pa razpolago primernejše učne pripomočke in če bi se jih lotili z boljšo metodo. Kazen navadnega in indukcijskega globusa je v ta namen izšel po osvoboditvi le Draganov telurij, nedavno pa je bil odobren še moj prototip glo-busa za ospovno šolo.

Slabo smo založeni tudi z učnimi pripomočki za pouk kartografije. Zagrebška učila so izdala pred leti lep komplet otoka Visa z reliefom otoka, višinskimi plastmi in z ustreznimi risbami. Ko-lekcija pa je bila zelo draga in so jo verjetno le malokje nabavili.

Drugo vprašanje v zvezi z našimi sedanjimi učili so epotne izdaje učil. Globusi, karte, diafilmi — vse je doslej izhajalo v enotnih izda-jah za vse vrste in stopnje od osnovne šole do fakultete. Prav gotovo je vsakdo v praksi obču-til, da v tem nekaj ni v redu. V osnovni šoli odkrivamo učencu ob karti šele osnovna geograf-ska dejstva in povezavo med njimi. Tam res polagamo šele temelje geografskemu znanju in mišljepju. Predvsem s tega vidika bo potrebno v sedanji akciji oceniti učila, ki so v uporabi in napraviti predloge zlasti za učila, ki so ^potrebna osnovni šoli.

Med stenskim kartami je doslej izšla za osnovno šolo le serija zemljevidov evropskih dr-žav: Avstrije, Češkoslovaške, Madažrske, Bolga-rije in skandinavskih držav. Založnik teh kart je beograjska „Savremena škola“, tiskal pa jih je Grafični zavod v Beogradu. Format je mnogo manjši kot pri drugih stenskih kartah, vsebina in tehnika pa sta bolj preprosti. Gorski, srednje-visoki in nižinski svet so tiskani v krepkih barvah in se zelo dobro razlikujejo, dobro izstopajo tudi reke, meje in druga vsebina. Vendar so ti zemlje-vidi po mojem mnenju vsebinsko le preveč siro-mašni. Če je pri gosti naseljenosti v močno urbani-zirani Evropi vsebina tako zreducirana, kakšne naj bi šele bile karte Afrike, Južne Amerike in Azije v sorazmerju z Evropo. Tudi enotna ru-mena barva za srednje visoki svet moti, ker daje vtis, da so na primer hribovja in gričevja na obodu Panonske kotline nizke planote.

Med izdajami atlasov smo doslej doživeli v Jugoslaviji dve, ki sta posebej namenjeni osnovni

Šoli. Prvi je „Zemljepisni atlas Jugoslavije“, ki ga je pred leti izdala „Savremena škola“ v Beogradu. O njem sem svoj čas pisal v Prosvetnem delavcu in govoril na kongresu geografov v Črni gori. Od vsega atlasa je hvale vreden le namen, da bi priredili poseben atlas za osnovno šolo, izdelek sam pa je klavrtin. Podčrtal bi ponovno pravilo, da pri takih izdajah nikoli ne smemo zaradi večje nazornosti predstavljati vsebine s tako primitivnimi sredstvi. Se manj opravičljiva je površnost in kopica napak, ki so značilne za ta prvenec med atlasi za osnovno šolo.

Druga taka izdaja se je pojavila lani v založbah in naših knjigarn pod naslovom „Novi atlas za osnovno šolo“. Izdelali in založili sta ga zagrebški podjetji „Učila“ in „Mladost“, tiskal pa Grafični zavod Hrvatske v latinski in cirilski izdaji. Ker izdaj te vrste ni, je šel atlas dobro v promet, in že proti koncu leta je začel založnik pripravljati nov natis. Predlagal je Državni založbi Slovenije, da naroči hkrati še odtis v slovenskem prevodu. Nato sta se obe založbi obrnili na Svet za šolstvo LRS s prošnjo, da izdajo odobri. Ta je dal atlas v recenzijo komisiji treh članov, ki so v glavnem takole ocenili:

Atlas za osnovno šolo bi bil potreben, predložena hrvatska izdaja pa za potrebe naših šol ne ustreza v naslednjem:

Prvo polovico atlasa zavzemajo dokaj dobro izbrane slike iz Jugoslavije, izdelane v bakrotisku, dobro zamišljena pa slabše izdelana je serija slik, ki uvajajo učenca v razumevanje in čitanje zemljevida. V prvem delu so še tlorisi glavnih mest ljudskih republik in zemljevid Jugoslavije na dveh straneh.

Drugo polovico atlasa zavzemajo regionalne karte področij izven Jugoslavije. Odlikujejo se zaradi plastično izraženega reliefa, sicer pa so te karte zaradi majhnega formata in siromašne vsebine slabše kot v dosedanjem atlasu.

Atlas v taki kartografski obdelavi ali primerno ilustriran učbenik bi bil potreben le za četrti in peti razred osnovne šole. Za te razrede ustreza le prva polovica atlasa. Za naše šole bi bil še ta del pomanjkljiv, ker najbolj potrebujejo zemljevide posameznih področij LRS v večjem merilu. Ob takih zemljevidih bi bil mogoč pouk običajnih geografskih pojmov in lokalne geografije, kjer je težišče zemljepisnega pouka v teh razredih.

Ker takega atlasa še ni, so se na Svetu za šolstvo odločili, naj se natisne hrvatska izdaja za potrebe teh let, v katerih naj bi pripravili novo ustrežno izdajo. Hrvatski natis je treba dopolniti vsaj z eno karto Slovenije in z nekaj več slikami iz naše republike.

Ko sem bil povabljen kot slovenski sodelavec pri tej izdaji, smo se v navedeni komisiji sporazumeli, da uporabimo štiri strani, ki nam jih je prepustil založnik kot dodatek slovenski izdaji, za karto LR Slovenije na dveh straneh, za gospodarsko karto Slovenije na tretji in izsek specialne karte „okolice Blede“ na četrti strani, razen tega pa še za nekaj slik iz Slovenije v bakrotisku.

Material za ostali atlas je bil zvečine pripravljen že od prejšnjega natisa, rok za prevod in dopolnitev atlasa za slovensko izdajo pa je bil vsega pet tednov. Zato ni bilo mogoče onih štirih strani izkoristiti tako kot bi želeli, to se pravi, da bi na njih odtisnili štiri regionalne liste Slovenije, ki bi bili za potrebe naših šol najbolj koristni.

V preostalem obsegu bo novi atlas dopolnjen še z nekaterimi slikami iz matematične geografije, z ekonomsko karto Jugoslavije in dobro sliko podnebnih in Vegetacijskih področij, ki so jo posneli po nekem sovjetskem vzorcu. Ob karticah kontinentov bo še nova serija ustreznih slik v bakrotisku in barvah. Založnik je pristal na pogoj Sveta za šolstvo, da bo slovenski natis izšel v tej priredbi le enkrat, ker ima pač značaj zasilne izdaje, ki je le v naglici nekoliko dopolnjena.

Problem primernege atlasa za nižjo stopnjo ostaja potemtakem odprt. Odločiti se bo treba, ali naj tak atlas zajame geografsko gradivo vse osnovne šole, ah bi bilo pametneje opremiti učbenik za četrti in peti razred s potrebnimi barvastimi prilogami in kartami Slovenije in Jugoslavije. V tem primeru bi bil nov atlas potreben le za regionalno geografijo za šesti, sedmi in osmi razred, bodisi v posebni izdaji ali pa bi zadoščal tisti za srednje šole.

Dobri učni pripomočki bi zelo olajšali delo vsem učiteljem geografije in bi mnogo prispevali k izboljšanju geografskega pouka. Boljša učila kot so sedanja, pa bomo dobili le, če bodo vsi učitelji geografije, ki jim je napredek geografskega pouka pri srcu, po svojih močeh sodelovali pri ocenjevanju sedanjih učil in pomagali vsaj z nasveti in predlogi, da opremimo naše šole z boljšimi, sodobnejšimi učnimi pripomočki.

POJASNILO!

V četrti številki osmega letnika Geografskega obzornika je bilo objavljeno poročilo o razstavi geografskih učil \ Novem mestu. S tem v zvezi je potrebno dodati naslednje: OLO Novo mesto, Svet za šolstvo, je vse organizatorje

razstave nagradil ter jim za vloženi trud poklonil tudi posebne diplome.

B. Kovač

TSteživiljenjs^a geografija

V nemškem in avstrijskem časopisju se v zvezi z raznimi, v zadnji dobi odkritimi vojnimi zločinci pa tudi z bolj ali manj resnimi pojavi novega nacizma med mladino ponovno načanja vprašanje, kako je mogoče, da so tako dolgo nemoteno živeli „morilci med nami“, da so stari pozabili (na nacistična grozodejstva, mladi pa o njih tako malo vedo in se le naslanjajo ob kričeče ilustriranih „Landsergeschichten“ iz minule vojne. Marsikaj navajajo v opravičilo in izgovor teh žalostnih dejstev in, kot že pred leti, so morali zopet pokazati tudi na srednjo šolo, tembolj, ker je bilo med razkrinkalnimi neonacisti nekaj srednješolskih profesorjev. Predvsem so dolžili zgodovinski pouk¹, ki da se končuje kar s prvo svetovno vojno, če pa obsega še naslednja razdobja, jih obravnava zelo površno in se izogiblje zlasti kočljivim vprašanjem v zvezi z nacističnim režimom. Posledica je bila, da so prosvetne oblasti podrobneje določile obseg zgodovinskega pouka in predpisale tudi obravnavanje najnovejše zgodovine. Kakšno bo to, je seveda bolj odvisno od učiteljev, in njih miselnosti in dobre volje kot pa od predpisov. Se največ vpliva na pouk ima oblast po učbenikih, ki so odvisni od njene potrditve, in zato bi bilo zanimivo videti sedanje in nove zgodovinske učbenike.

Ne vem, če je bil med zadevnim razpravljanjem kdaj omenjen tudi pouk geografije, toda ko sem imel priliko ogledati si nekaj nemških geografskih učbenikov, se ne morem znebiti vtisa, da pri uvodoma omenjenih pojavih tudi geografski pouk ni čisto brez krivde. Temu ne noben geograf ne bo čudil, saj radi poudarjamo pomen geografije za razumevanje dogajanja v svetu, ki nas obdaja, in odnosov med človeškimi skupnostmi. Spomnil sem se besed M. J. T. Bodeta, ki je pred desetimi leti kot generalni direktor Unesca, na mednarodnem zborovanju šolnikov v Montrealu pri nalogi te organizacije, da z vzgojo utrdi medsebojno spoznavanje in razumevanje med narodi ter s tem temelje svetovnemu miru, prisodil geografiji še posebno pomembno vlogo¹.

Uporabo geografije v javnem življenju in v politiki so ravno Nemci svoj čas pritirali do prave zlorabe, saj se je njihova proslu'a geopolitika izrodila v eno izmed idejnih opor nacizma. Da se tudi v povojni Nemčiji zavedajo pomena geografije, kaže na primer diskusijski večer berlinske Geografske družbe, 9. III. 1954, z geslom „Več geografije v šolo!“. Tu je ineki parlamentarec dejal, da brez geografskega pouka ne more biti uspešnega političnega delovanja. Sprejeta resolucija pa med drugim poudarja, da je pravilna

presoja resnih problemov Nemčije in evropske narodne skupnosti mogoča le s temeljitim poznavanjem vse Zemlje in vseh njenih prebivalcev².

Žal pa sedanji nemški geografski učbeniki is svojo vsebino in miselnostjo take „pravilne presoje“ in „temeljitega poznavanja“ ne da le ne pospešujejo, ampak ga s svojo odmaknjenostjo od realnega življenja in pristranskim zakrivanjem neljubih dejstev celo otežujejo. Vzemimo za primer tri učbenike znane serije Seydlitz iz geografske založbe Ferdinand Hirt, nekoč v sedaj poljskem Wroclavu, danes v Kielu. Knjige so kolektivno delo več avtorjev, metodično prav dobre in ilustrativno odlično opremljene; najnovejši zvezek, ki mi je na razpolago, je „Nemška domovina“ iz leta 1959, in sicer je to 13. izdaja, po nakladi pa 341. do 390. tisoč, kar priča o veliki razširjenosti Seydlitz. Prvo, kar vzbudi pozornost, je to, da obravnava učbenik Nemčijo v obsegu iz leta 1937, kakršno prikazuje zemljevid na ovitku knjige, včasih pa sega še celo nazaj. Na strani 115 na primer pravi „Do konca prve svetovne vojne (1918) je segal Nemški rajh mnogo dalje na vzhod. Vzhodna Pruska ni bila od rajha ločen otok, ampak po Zahodni Pruski zvezana s Pomorjansko. Gdansk je bil mesto v Zahodni Pruski.“ Zemljepis Evrope (Seydlitz II., 1952) obravnava tudi Poljsko v mejah iz leta 1937, češ „meja bo šele določena z mednarodnimi pogodbami“. Na to 33 avtorji ponovno sklicujejo, in jim formalno res ni kaj ugovarjati. Vsekakor pa je čudno, da ima Seydlitz la za deželo Baden-Württemberg z naslovom „Jugozahodna Nemčija“ (izdan 1956) v poglavju „Gornjerejske dežele“ opisano v povsem enakem tisku in obsegu tudi Alzacijo, samo da pravi drugi stavek v tekstu: „Alzacija spada k francoskemu državnemu ozemlju“.

Zemljepis Nemčije sentimentalno ugotavlja pri posameznih po vojni izgubljenih pokrajinah njih današnji položaj. Pod naslovom „Mnogo let kasneje“ na primer beremo: „Od tiste lepe vožnje je prišlo z drugo svetovno vojno hudo trpljenje nad deželo ob Visli, Preglu in Njeinenu. Skoraj vsi Nemci so morali deželo zapustiti.“ Toda nikjer se niti najmanj ne govori o vzrokih ali krivcih za te izpremembe. Povsem nerealna so zlasti sklepna poglavja. Tisto z naslovom „Baztrgana Nemčija“ pozna, in tudi na karti prikazuje poleg Zvezne republike, le „Sovjetsko zasedbeno cono“ in pa „Nemška vzhodna ozemlja pod poljsko oziroma sovjetsko upravo.“ Poglavje „Bazljudena dežela vzhodno od Odre in Niše“, pripoveduje, koliko so ti kraji po vojni pretrpeli, koliko ljudi

izgubili, kako hudo so bila vsa mesta porušena itd., naslednje poglavje pa govori o „Dvanajst milijonih iz domovine izgnanih“, toda nikjer niti besedice o vzrokih vsega tega o tem, kdo je začel vojno in začel rušiti mesta, zakaj so nemški ljudje bežali, oziroma zakaj so bili izgnani iz stare domovine itd.

Pri zelo podrobnem opisu nemških pokrajin ni omenjeno nobeno od tolikih „taborišč smrti“; na Predalpski planoti se Dachau ne omenja, pač pa izve učenec, da je „v Miinchenu živel do 1918 — tako dolgo je bila Bavarska kraljevina — bavarski kralj. Tu je vladal in imel svojo rezidenco. Bavarski kralji so dali zgraditi številne gradove in lepe stavbe“. Razumljivo je, da so pri opisu nemških mest navedene hude poškodbe v vojni. Tako je bil Stuttgart „hudo razdejan, pa ga zopet krepko obnavljajo“, v Numbergu je bila „v bombni vojni večina starih hiš porušena“, v Hamburgu so „veliki deli mesta postali 1943 žrtev letaške vojne“, Berlin je „v vojni hudo trpel itd. itd. Manj razumljivo pa je, da bo učenec iz učbenika o Evropi dobil vtis, da so drugod v Evropi vsa mesta ostala nepoškodovana. Tako ni pri ilotterdamu nobene besedice o porušenju, ravno tako ne pri Londonu, čeprav zavzema njegov opis kar šest strani (s slikami), nesrečni Coveintry pa je odpravljen z idiličnem stavkom „ima pomembno industrijo avtomobilov in koles“. Ena sama izjema je v tem pogledu v učbeniku: pri opisu Varšave stoji namreč — „je bila v zadnji vojni do 80% porušena“ (morda zato,

ker bi se dala podtakniti krivda komu drugemu...)

Sioer pa se učbenika o Nemčiji in o Evropi odlikujeta po tem, da iščeta in najdeta, kjer le mogoče, sledove nemškega dela. Tako beremo: „Vsa, kar je bilo do konca druge svetovne vojne v Šleziji Ustvarjenega, temelji na nemškem delu.“ Tudi na Poznanjskem in Vzhodnem Pruskem so vse dobro ustvarili nemški kolonisti, stari Krakow je bil delo nemških obrtnikov in stavbenikov, v Baltiških deželah so povsod sledovi nemškega dela, kajti nemški vitezi in nemški gospodje so tja prinesli vso kulturo itd. Toda črte nevaležnosti! „Leta 1940 so bili vsi baltiški Nemci preseljeni v Nemški rajh“ — na čigavo pobudo, tega učbenik ne pove!

Tak pouk geografije v nemški srednji šoli je vsekakor daleč od realnega življenja, tudi če se da na primer v vprašanju vzhodnih meja normalno opravičiti. V resnici se po nojevo izogiblje, da bi pogledal dejstvom v oči in jih mladini pokazal taka, kot so. Dosledno zamolčuje krivdo preteklosti in pušča mladino brez trdne orientacije; zato postane ta tem laže plen nove nacistične propagande.

S svojo revainšistično miselnostjo gotovo ne pospešuje spoznavanja in razumevanja med narodi in ne gradi temeljev svetovnega miru, pri čemer naj bi po mnenju Unesca imela ravno geografija pomembno vlogo. Morda bodo najnovejša odkritja, ki so zopet obudila spomine na neljubo preteklost, imela za posledico, da bo tudi geografija v nemški šoli postala bolj življenjska.

ZEMLJEPISNO IZRAZJE

KRVS — ZAKRASEVANJE — UKRAŠEVANJE

Kraška terminologija še v marsičem ni izčiščena in ustaljena. Nekaj besed je povzela iz ljudskega izrazoslovja, nekaj iz tujih jezikov in zato obstoji precej neskladnosti. Na primer vrtača. Na Dolenjskem, Notranjskem in na Krasu ji pravijo večidel „dolina“, v Beli Krajini „draga“. „Dolina“ se je uveljavila kot mednarodni termin skoraj v vseh svetovnih jezikih. Slovenski geografi pa so se raje odločili za „vrtačo“, ki so jo povzeli iz srbohrvaščine, zato, da ne bi bilo zamenjavanja z rečno dolino. Vendar v slovenski pisani besedi ni edinosti. K. Kunaver (Kraški svet in njegovi pojavi, Ljubljana 1957) govori večkrat o dolini kot o vrtači, ing. A. Hrovat (Kraška ilovica, njene značilnosti in vpliv na zgradbe, Ljubljana 1953) pa samo o dolini.

Za nekatere pojme, ki jih je utrdila kraška teorija, nimamo ljudskega izraza. Navadno uporabljamo tedaj tujko. V primeru „karstifikacija“ pa se nam tuja raba upira. Pomeni namreč proces, ki spreminja nekraški svet v kraškega. Številni raziskovalci krasa so namreč ugotovili na brezvodnem terenu sledove nekdanjega nadzemeljskega vodnega ožilja, ki je ob procesu „karstifikacije“ izginila s površja. Predkraški fazi govori v prid vedno bolj razširjeno mnenje, da je bilo na Dinarskem krasu nekdanj znatno več vododržnih terciarnih kamenin. Ne glede na negacijo

take predkraške, fluvialne faze na ozemlju današnjega krasa, ki jo razglša predvsem J. Koglič, nam je v kraški terminologiji nujno potreben naziv za proces, ki spreminja nekraško ozemlje v kras. Ker so ta proces najprej razložili v tuji, germanski in romanski literaturi, so uvedli ime „karstifikacija“ (carstificazione), ki je povzeto po nemški oznaki Karst odn. italijanski Carso za naš (Tržaški) Kras.

„Kras“ je bil pri nas nekdanj v ljudski rabi za kamenit svet vobče. Pleteršnikov slovar navaja kraščino za robot razdrt kamenit svet, pa tudi odj. krasinat. Beseda je ohranjena v nekaterih krajevnih imenih. Badjura, ki po Pleteršniku povzema rabo krasa za kamenit, pečevnat, prodnat, navaja Kras pri Osredku nad vasjo Topol, Pod Krasje na Bledu in Krasico med Konjščico ter Rudnim poljem (Ljudska geografija, Ljubljana 1953, str. 130). Po drugih virih naj bi od tod izhajala imena Krasna pri Poljčanah, Krašce pri Moravčah, Krašnja pri Domžalah, Kraška vas pri Brežicah in Krašni vrh v Beli Krajini (Marjana in Branimir Gušić, Kras ili krš. Krš Jugoslavije, 2, JAZU, Zagreb 1960). Kras je ime zaselka v sklopu vasi Bukovščice v Selški dolini (Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 578) in je ledinsko ime pod Storžičem (I. Gams, Razgledi s Storžiča, Planinski vestnik X, 1955, karta). Vendar se je kras iz ljudske rabe izgubil. Podobno nam krajevna imena Vrtače (za naselje in za nekatere globoke

vrtače v Beli Krajini, Gole vrtače na Dobrovljah) pričajo, da je bila pri nas nekdaj beseda vrtača bolj razširjena med ljudstvom.

Ne glede na to, da izhajata besedi karst in kras iz iste osnove, ki je ali indoevropska (Rogič, Jezik, Zagreb 1956—1957, zv. 4) ali celo predindoevropska jezikovna zapuščina (Marjana in Branimir Gušić, o. c. v Krš Jugoslavije, 2), se je pri nas v strokovni literaturi povsem upravičeno uveljavil kras in žal nam je samo, da so po tujem vzgledu sprejeli rabo karst še nekateri slovanski narodi, Rusi in Bolgari, medtem ko uporabljajo Srbi krš, in nekateri tudi že kras, Hrvati po dvajsetih letih tega stoletja pa samo še krš, Cehi, Slovaki in Poljaki pa z nami vred samo kras.

Ker odklanjamo karst in karstifikacijo, so skušali naši geomorfologi za slednjo skovati in uveljaviti domačo besedo. 2e A. Melik je leta 1935 (Slovenija, I, Ljubljana 1935) zapisal: „Za označbo procesa so se vpeljali umetni izrazi zakrasevanje, skrasovanje, skrševanje itd. (str. 135). Melik je uporabljal vseskozi „zakrasevanje“ in tako pišejo tudi geografski učbeniki in Geografski vestnik. Glasilo Inštituta za raziskovanje krasa SAZU Acta carsologica pa zadnja leta dosledno piše „ukraševanje“. Kaj je tedaj prav, odnosno bolj primerno?

Izbirati moramo med besedami skrševati, ukraševati oziroma vkrasevati, skrasevati, pokrasevati in zakrasevati oziroma zakrasovati. Skrševati izhaja iz „krša“, ki pa v ljudskem govoru ni povsem isto kot kras. Pleteršnik navaja krš za skalo in adj. krševit za „kamenit, poln grušča“. Badjura rabi kršje kot sinonim za sesutino, meli,

griza, grušč (Ljudska geografija, Ljubljana 195^Ž, str. 148). V hrvaškem ljudskem govoru ni jasnosti, ali je krš sinonim za kras ali ne. O tem je diskusija v že omenjenem drugem zvezku Krša Jugoslavije. Ker je med našim ljudstvom krš prav tako ali še manj poznan kot kras, ne kaže iz njega napravljati izvedenke. Beseda vkrasovati oziroma ukrasovati se zdi smiselna (podobno kot na primer upepelitev), vendar je nevarnost, da bi jo v govoru zamenjavali z „okrasiti“, „okraševati“. „Skrasevati“ je treba odkloniti, ker je okrajšava iz „izkrasovati“, to pa smiselno ne odgovarja našemu namenu. „Pokrasovati“ (podobno kot pogozdovati) ni primerna zato, ker vsebuje prepona „po“ človekovo udeleževanje, naj pa pri tem prirodnem procesu ne mislimo, čeprav ga lahko bistveno pospeši. Beseda „zakrasevanje“ oz. zakrasovanje, se mi zdi še najboljša skovanka. Podobno govorimo zamrznjen, zasnežen, zaledenel itd. Ker si je pridobila v slovenščini največjo in najdalgotrajnejšo veljavo, jo je baje sprejel med besedišče tudi novi slovenski pravopis, ki ga bo SAZU izdala menda že letos. Navaja zakrasovanje, nedoločnik zakrasovati oziroma določnik zakrasiti in adj. zakrašen. Ne zakrasevati in zakrasevanje, ker da stoji e le za mehкими soglasniki.

K določevanju geografskih terminov pri Slovenskem pravopisu tudi to pot niso pritegnili geografov in si zato lahko lastimo v pogledu naše terminologije, kolikor je zajeta v pravopisu, proste roke. Vendar menim, da je SP umestno uzakonil zakrasovanje.

Ivan Gams

DROBNE NOVICE

Pavel Kitnaver

MALI PLANETARIJ

Malone vsa velemesta na svetu posredujejo in prikazujejo ljudstvu velik del astronomskih dognanj v planetarijih. Do sedaj so si jih mogli nabaviti le kraji, ki so razpolagali z velikimi denarnimi sredstvi in številnimi obiskovalci. Tako na primer velja Newyorški planetarij okoli 400.000 dolarjev, a je imel do sedaj že nad 10 milijonov obiskovalcev. Sedaj pa se je znanemu podjetju Zeiss v Jeni posrečilo izdelati tudi manjšo in mnogo cenejšo obliko planetarija, ki si jo hitro osvajajo tudi manjša mesta širom sveta kot eno od najvažnejših poučnih sredstev za široke množice, pa tudi kot važno pozorilo s prostimi očmi vidnega neba ter gibanja nebesnih teles za vse, ki uporabljajo zvezde kot osnovno izhodišče za določevanje posameznih točk na Zemlji, torej geodeti, mornarji in drugi.

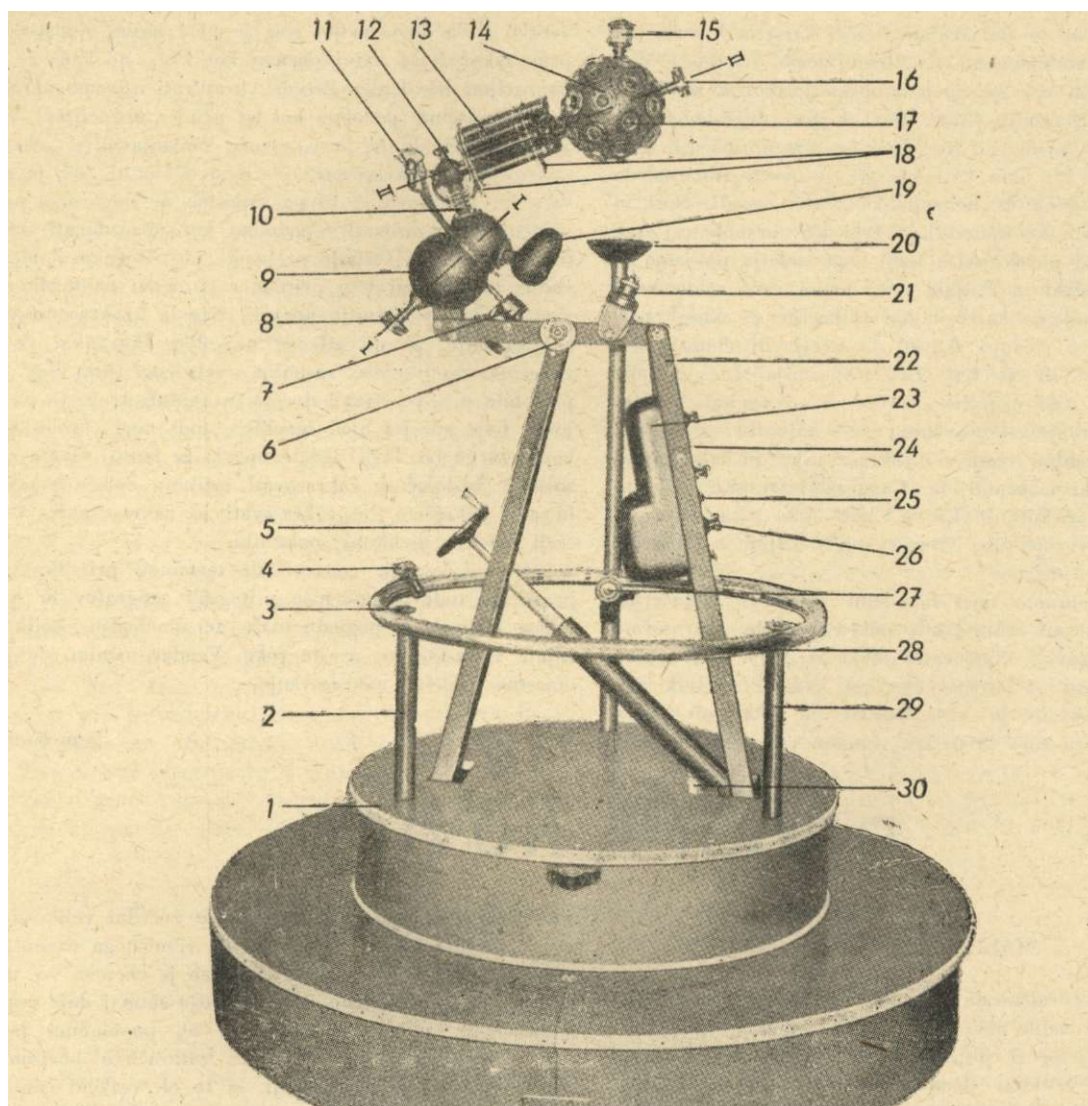
V malem Zeissovem planetariju more opazovati nebo istočasno do 90 oseb (v velikem okoli 600!). Na kupolo, ki meri šest do osem metrov v premeru, se projicira okoli pet tisoč zvezd od 1. do 6. velikosti, torej vse zvezde, ki jih brez pripomočkov vidimo na nebu v naravi.

Instrument je tehnična umetnina[^] sestavljena iz 31 glavnih majhnih a preciznih projektorjev. Kakor v navadnem diaprojektorju eno sliko projiciramo na platno, tako deluje tukaj skupina projektorjev, montiranih v veliko kroglo; namesto diapozitivov pa so vstavljene tako zvane zvezdne ploščice, v katere so z luknjicami vrezane oblike

posameznih ozvezdij. Luknjice imajo zvezdni velikosti primeren premer, tako da imamo vtis resničnega ozvezdja na nebu. Na nekaterih zvezdnih ploščicah je obenem več manjših ozvezdij perforiranih. Vsa ozvezdja skupaj dajo popolno sliko neba. kakršnega vidimo le ob popolnoma jasnem nebu, brez Lune, brez dolinske zamažitve horizonta z meglami. Torej idealni pogoji, in to ob vsakem času, kar je posebno važno v krajih, ki imajo zaradi oblačnosti, deževja, pa tudi zaradi razsvetljave mest in trgov le malokdaj priliko videti čisto nebo in vso množico s prostimi očmi vidnimi zvezdami. V planetariju vidimo zvezde le do horizonta, kajti kljub vrtenju nebesne krogle posebne naprave avtomatično zapirajo delovanje projektorjev, ki bi prikazovali zvezde pod horizontom.

Mali planetarij prikazuje poleg pri nas v vseh dneh in urah vidnega neba, tudi neba v drugih zemljepisnih širinah in še lego Sonca v vseh letnih časih in dnevni urah na ekliptiki. Prav tako postavi poljubno na ekliptiko vse s prostimi očmi vidne planete in jih sestavi, kakor želimo na osnovi efemerid za dotično leto in dan. Za to so na razpolago posebni projektorji, ki jih moremo izmenjavati. Posebno nazorno je mogoče na ta način ponazoriti premikanje planetov pred ozvezdji zodiaka. Gibanje nebesnih teles je mogoče na ta način hitro nazorno prikazati, za kar je treba v naravi čakati mesece in leta.

Kakor plannete, moremo na nebo projicirati tudi Luno. Poseben projektor, ki se da vstaviti, more pojasnjevati z ozirom na stanje Sonca tudi posamezne Lunine faze. Kdor je kdaj opazoval Luno, ve, kako Luna s svojo svetlobo

2. Južni steber
3. Tekalno kolesce
1. Leseni podstavek
4. Projektor za vertikalni krog
5. Kolo za uravnavanje polarne višine
6. Skala za polarno višino
7. Motor za dnevno gibanje
8. Projektor za nebesni ekvator
9. Srednji kos
10. Električni razdelilnik
11. Projektor za časovni krog
12. Mazalka — Pogon eliptične osi (precesija)
13. Projektorji za Sonce, Luno in planete
14. Krogla s projektorji za ozvezdja
15. Projektor za Rimsko cesto
16. Projektor za ekliptiko

17. Projektor za zvezde stalnice
18. Držalo za posebne projektorje
19. Protiutež
20. Cev za osvetljevanje kupole
21. Projektor za polarni in časovni kot
22. Ogrodje
23. Ohišje stikalne plošče
24. Stikalo
25. Varovalke za električni tok in motor
26. Reostat — Zatič za pusčično kazalo
27. Projektor za meridian na zahodnem stebru
28. Obroč za projektor vertikalnega kroga
29. Severni steber
30. Varovalke za transformator

I—I Polarna os
II—II Smer ekliptične osi

silno moti opazovanja zvezd. Vse te motnje odpadejo v planetariju in lepo in hitro moremo pustiti potovati Luno po zodiaku, ne da bi s svojo svetlobo prekrivala soseščino. Celo zodiakalno svetlobo moremo projicirati s posebnim projektorjem na zadevno — ob pravem času — mesto na nebu. Na enak način projiciramo na nebo tudi srednje Sonce in pomladišče.

Ker se je treba na nebesnem svodu orientirati, ima tudi mali planetarijski instrument še sledeče pomožne projektorje: meridijan, nebesni ekvator, ekliptiko, časovni krog in premakljiv vertikal. Ekliptika je razdeljena na dvanajst mesečnih odsekov, nebesni ekvator ima razdelitev na ure, ostali krogi pa so razdeljeni na deset in deset stopinj.

Severni tečaj je označen s svetlim krogom, okoli katerega lahko projiciramo časovno in stopinjsko razdelitev.

Navtični trikotnik prikazuje s projekcijo meridian, vertikala in časovnega kroga. Časovni krog in meridian pa tvorita časovni kot.

Tudi za Rimsko mesto moremo pritrditi na projekcijsko kroglo poseben projektor, celo njeno svetlobo moremo poljubno uravnavali.

Predavatelj, ki stoji ob projekcijskem aparatu malega planetarija, se poslužuje električnega kazala, s katerim pokaže posamezne točke, ki jih obravnava, na nebesnem svodu planetarija. Istočasno more s pomočjo elektromotorja poljubno vrteti projektor, tako da imamo vtis.

za se vrti nebesni svod. Hitrost vrtenja nebesnega svoda more poljubno uravnavati, in vse nebo v času od 30 sekund do 4 minut nazaj ali naprej zavrteti. Tako more razlago po potrebi ponoviti, za posamezna vprašanja pa nebo poljubno nastaviti.

Vsi planetariji morejo premikati tečajno višino, tako da so porabni za vse zemljepisne širine, na enem kraju pa morejo prikazati nebo krajev z različno zemljepisno širino. Tečajna višina je za planetarije na severni popobli premakljiva od $-J-90^{\circ}$ do 0° , za planetarije na južni poluti pa od -90° do 0° .

S tem, da s posebnim ročajem vrtimo projektor stalnic v ekliptični osi, moremo prikazati celo ves precesijski ciklus naše Zemlje v 26.000 letih. Premik pa moremo odčitati na posebni skali. Zato je ekliptična os za $23\frac{1}{2}^{\circ}$ nagnjena na tečajno os.

Spreten predavatelj more tako istočasno upravljati navidezno zelo komplicirani instrument in obenem razlagati ter istočasno večjim množicam in slušateljem v kratkem času podati važne osnove astronomije, prikazati pa tudi lepoto zvezdnega neba, kajti v planetariju se počutimo kakor $\ggod$ resničnim, popolnoma jasnim nebom.

Prvi v Ljubljani izstavljeni mali planetarij je že kupila neka ustanova, ki ga bo s pridom uporabljala za pouk študentov. Prav tako pa bi bilo treba nabaviti še enega za ljubljanske šole in vse, ki prihajajo v to mesto, pa tudi za širšo množico.

DOMA IN PO SVETU

IZVOZ JUGOSLOVANSKEGA LESA

Po podatkih Inštituta za zunanjo trgovino v Beogradu odpade na izvoz lesa v skupnem jugoslovanskem izvozu 140/o. Samo od leta 1959 do 1960 je izvoz narasel za več kot deset odstotkov in dosegel preko 22 milijard dinarjev vrednosti.

Glavni uvoznik jugoslovanskega mehkega žaganega lesa je bila Italija, slede Velika Britanija, ZAR, Zahodna Nemčija, Vzhodna Nemčija, Madžarska, Izrael, Nizozemska, Belgija, Švica itd. Tudi drv je največ uvozila Italija, sledi Madžarska in še nekatere države, kamor izvažamo drva v neznatni količini. Lesene zaboje izvažamo največ v Izrael (za južno sadje). Največji kupec orehovega furnirja je Sovjetska zveza. Poudariti je treba, da je trgovina zelo nestalna. Sledita Poljska in Vzhodna Nemčija. Posebno čislano je na svetovnem tržišču jugoslovansko pohištvo. Ze od leta 1950 dalje je največ zanimanja za stole. Glavna kupca sta ZDA in Anglija, vendar pa lahko naše stole vidimo po vsem svetu. Velika vrednost v izvozu so garniture, katerih glavni kupci so Velika Britanija, Zahodna Nemčija, ZDA in Sovjetska zveza. Posebno zanimanje vlada za pohištvo upognjenega lesa.

Da je lesna trgovina v zadnjih letih tako napredovala, je posledica žive gradbene dejavnosti v zahodnih in vzhodnih državah ter naši izdelki, ki so yedno boljši.

JUGOSLOVANSKE LADJEDELNICE

Jugoslovanske ladjedelnice bodo zgradile 29 ladij za domače $\ggotrebe$ in za tujino. Skupna tonaža bo 230.000 bruto ton. Dvaindvajset ladij (140.000 brt.) je namenjenih povečanju lastnega brodogoja, ostalo pa izvozu. Dve ladji gradimo za Panamo, eno za Poljsko, Liberijo, Švico itd.

ZRAČNI PROMET V JUGOSLAVIJI

Zračni promet v naši državi stalno narašča. Leta 1960 so jugoslovanska letala prepeljala okoli 200.000 potnikov. Močnejši je vsekakor notranji promet, kjer se je prepeljalo okoli 160.000 ljudi. Ostalo odpade na meddržavne polete.

ITALIJANSKE CEMENTARNE

Italija je po proizvodnji cementa na petem mestu za ZDA, Sovjetsko zvezo, Zahodno Nemčijo in Japonsko. V Evropi zavzema torej drugo mesto. V državi je kar 112 tovarn za izdelovanje tega tako važnega gradbenega materiala, po katerem je vsak dan večje povpraševanje. Zato nameravajo Italijani zgraditi še nove obrate, da bi sedanjo proizvodnjo lahko povečali a štirinajst na šestnajst milijonov ton. Tako bi jim bilo mogoče še več cementa izvažati in zamenjavati za surovine, ki jih potrebujejo.

POLJSKA V LETU 1961

Poljska hoče močno povečati svojo industrijo. Na prvem mestu je povečanje energetske baze. Proizvedli bodo skoraj 32 milijard kilovatnih ur električne energije. To je za deset odstotkov več kakor leta 1960. Proizvodnja črnega premoga bo dosegla preko sto milijonov, rjavega pa preko deset milijonov ton.

Proizvodnja težke industrije se bo dvignila na 8,9 odstotka. Strojegradnja, elektrotehnični izdelki in prevozna Sredstva morajo doseči 20,7 odstotka celotne poljske industrije. Zgradili bodo okoli tri sto tisoč ton ladjevja, preko dve sto lokomotiv, veliko osebnih in tovornih avtomobilov, več deset tisoč strojev za obdelovanje kovin itd.

SOVJETSKA MORNARICA

Sovjetska zveza si prizadeva, da bi čimprej zgradila močno trgovskoplovnico. Domače ladjedelnice gradijo ladje vseh vrst. Ne morejo pa zadostiti vsem potrebam. Zato država naroča ladje tudi v ladjedelnicah drugih, največ zaveznih držav. Veliko naročajo ribiške ladje do 11.000 brt, obalne in petrolejske ladje ter vlačilce. Ob koncu svetovne vojne je Sovjetska zveza imela 2.132.603 bruto ton trgovskih ladij, leta 1960 pa že 3,6 milijona brt. Zavzema deseto mesto na svetu za ZDA (25,3 brt.), Veliko Britanijo (20,8), Liberijo (11,9), Japonsko (6,3), Italijo (5,1), Nizozemsko (4,7), Panamo (4,5), Francijo (4,5), Zahodno Nemčijo (4,5) in Švedsko (3,6 brt.).

PRIDELEK SLADKORNE PESE V EVROPI

V letih 1959—60 so v Evropi pridelali 11.278.000 ton sladkorne pese. Glede na produkcijo moremo države razdeliti na več skupin. Za Sovjetsko zvezo podatkov ni na razpolago.

V prvo skupino bi šteli države, ki imajo produkcijo nad milijon ton. Podatki so izraženi v tisoč tonah. Med največjimi producenti sladkorne pese so torej: Italija (1440), Zahodna Nemčija (1419) in Francija (1089). V drago skupino uvrščamo države, ki so še vedno močni producenti, saj pridelajo od pol milijona do milijona ton sladkorne pese. Te so: Poljska (885), Velika Britanija (870), Češkoslovaška (860), Vzhodna Nemčija (650), Turčija (556) in Španija (500). Tretja skupina obsega države s produkcijo 200.000 do 500.000 ton. Sem moramo uvrstiti Nizozemsko (497), Madžarsko (388), Avstrijo (310), Jugoslavijo (288), Švedsko (284), Romunijo (269), Dansko (252) in pa Belgijo (215). Najmanj sladkorne pese pridelajo države zadnje skupine, kamor spadajo Bolgarija (165), Irska (140), Finska (48) in Švica (43 tisoč ton).

IZVOZ BISEROV Z JAPONSKE

Japonska je največji izvoznik umetno gojenih biserov na svetu. Izvoz vsako leto narašča. Samo od leta 1958 do 1959 se je povečal za 35 odstotkov. Največ biserov prodajo v ZDA, Zahodno Nemčijo in Švico. Na Japonskem gojijo biserne školjke v plitvih, toplih in mirnih obrežnih vodah. Leta 1913 je zoologu Mikimotu uspelo vzgojiti tako školjko. Umetno gojenje bisernic pomeni za državo tajnost, ki jo tudi strogo čuva. Z gojenjem Mikimoto-biserov se bavijo največ žene.

SVETOVNO KMETIJSTVO

Po podatkih FAO je v letih 1958—59 kmetijski pridelek narasel za dva, človeštvo pa za 1,6 odstotka. Največji porast je bil v Evropi (4 odst.), na Daljnem vzhodu (3 odst., brez Kitajske). Na Bližnjem vzhodu in Oceaniji je pridelek ostal isti. Le v Afriki se je zmanjšal za en odstotek. Povečanje hektarskega donosa je večje zaradi modernejših tehnoloških postopkov, zlasti v Ameriki in v Evropi. V manj razvitih deželah pa zato, ker so obdelali večje površine v primeji s prejšnjimi leti.

NOVI ČLANI KOLOMBOŠKEGA NAČRTA

Kolomboški načrt je bil ustanovljen (leta 1950) na pobudo Velike Britanije z namenom, da pomaga nerazvitim ali slabo razvitim deželam Južne Azije. Kmalu je bilo vanj včlanjenih petnajst držav in to Burma, Severni Borneo, Kambodža, Ceylon, Filipini, Indija, Indonezija, Laos, Malaja, Nepal, Pakistan, Saravak, Singapur, Tajska in Vietnam. V zadnjem času so se priključile še Avstralija, Kanada, Japonska, Velika Britanija, Nova Zelandija in ZDA. Sedaj ima kolomboški načrt 21 članov.

GOSPODARSKA SKUPNOST V SREDNJI AMERIKI

Za hitrejši razvoj Srednje Amerike je bila leta 1958 ustanovljena gospodarska skupnost med Gvatemalo, Salvadorjem in Hondurasom, ki pa je ostala le na papirju. To pa zato, ker se ostale države niso hotele priključiti. Oktobra meseca 1960 so se v Gvatemali ponovno sestali predstavniki štirih latinsko-ameriških držav: Gvatemala, Salvadorja, Hondurasa in Nikaragve, da so ustanovili novo gospodarsko skupnost in podpisali novo pogodbo, ki bo nadomestila staro.

BODOČNOST GOSPODARSTVA NIGERIJE

V začetku oktobra leta 1960 je postala Nigerija neodvisna. Izdelali so sedemletni gospodarski načrt, ki naj privede državo na višjo stopnjo razvitosti. V tem načrtu je rečeno, da bodo močno povečali pridelovanje bombaža in gumija. Povečati se mora "kopanje najrazličnejših rudnin. Cina izvozijo že sedaj preko 13.000 ton letno, kolumbita pa okoli 2500 ton. Močno bo narasla proizvodnja železove rude, katere ležišča so ocenjena na 140 milijonov ton. Velika sredstva so vložili v pridobivanje petroleja, ki ga načrpajo že 1,5 milij. ton. Gradijo veliko elektrarno na reki Niger. Močno tekstilno središče gradijo v Kaduni, ki bo letno proizvajala preko 10 milijonov metrov bombažnih tkanin. Veliko važnost polagajo na cementarne. Obrabe v Nkalaguju bodo razširili in izpopolnili, da bodo proizvajali 240.000 ton cementa na leto. Zgraditi nameravajo enake tovarne v Ewekora, katerih zmogljivost bo preko 200.000 ton. Uspešno se borijo že proti boleznim, ki napadajo nasade kakavovca. Zato se tudi stalno povečava izvoz, ki že sedaj znaša 127.000 ton.

KITAJSKA ZUNANJA TRGOVINA

Zunanja trgovina Ljudske republike Kitajske se je po drugi svetovni vojni začela hitreje razvijati. Zlasti opažamo povečanje po letu 1950. Danes uvrščamo državo glede na zunanjo trgovino na enajsto mesto v svetovni lestvici. Prve

so ZDA, sledijo Velika Britanija, Zapadna Nemčija, Kanada, Francija, Sovjetska zveza, Nizozemska, Belgija, Japonska in Italija.

Zunanja trgovina naraste vsako leto povprečno za 16,2 odstotka. Toliko more narasti samo zaradi razširitve lastnega gospodarstva. Če pogledamo surovinsko bazo Kitajske, vidimo, da bi se zunanja trgovina mogla še bolj razmahniti, saj je za njeno gospodarstvo izmenjava nujna. Da te številke niso še višje, iščejo vzroke v nagli industrializaciji in embargu ZDA, ki so iz političnih razlogov pričele zavirati dobavljanje industrijskega blaga.

Zato je Kitajska pospešila dovoz strojev iz Sovjetske zveze; sama je to plačala t> pšenico. Havnotako se je povečala zamenjava s satelitskimi državami in to kar za šestkrat v osmih letih. Na drugi strani se je delež zapadnih držav zmanjšal. Leta 1950 je znašal delež zapadnih držav dve tretjini kitajske zunanje trgovine, leta 1951 že dve petini, v naslednjih pa celo eno petino. Sele po letu 1958 je delež zahodnih držav pričel polagoma rasti. ZDA

ne trgujejo. Kanada malo, najbolj trgujejo azijske in pa afriške dežele ter Avstralija, ki je začetkom leta izvozila na Kitajsko velike količine pšenice. Tudi Zahodna Nemčija je dobila veliko naročil (strojno opremo). Sovjetska zveza bo v naslednjih letih dobavila za tri sto tovarn strojev in ostale opreme. Pomagala bo nadalje pri gradnji železarn, električnih central, kemičnih tovarn in petrolejskih naprav (strokovno vodstvo). Zahodnoevropske države so dobile naročila opreme za šestdes;t tovarn in rudnikov. Važen sporazum je bil podpisan na primer med Burmo in Kitajsko. Burma bo izvažala riž, kupovala pa bo surovine in nekatere vrste industrijske opreme. Na vsak način se bo izmenjava s sosednjimi državami še povečala, ko bodo rešeni obmejni spori.

Danes prevladuje mnenje, da je prepoved trgovanja s Kitajsko nespametna. Med gospodarstveniki zahodnih držav pa se vedno bolj slišijo glasovi, da naj se s Kitajsko čim prej navežejo stiki, ker bo to samo koristilo Zahodu.

GEOGRAFSKA SLIKA DOSELJEVANJA EVROPEJCEV V AVSTRALIJO

Doseljevanje v Avstralijo je bilo po drugi svetovni vojni zelo močno. Tako je Avstralija leta li>57 imela že 9,5 milijonov prebivalcev. V prvih povojnih letih so se tja izseljevali begunci iz socialističnih držav, od leta 1951 pa v glavnem iz Italije, Nizozemske, Nemčije, Grčije in Velike Britanije. Po narodnosti je še vedno največ Britancev, vendar je delež britanskih doseljencev, vštevši Novo Zelandijo, manjši od 50<>o.

Na geografsko razporeditev doseljencev v Avstralijo vpliva več činiteljev. Predvsem pritegnejo večje število doseljencev gosto naseljeni kraji, kjer je več možnosti zaslužka. Naselijo se večinoma blizu krajev, kjer so se izkrcali. Poklic v začetku ni važen, ker večkrat menjajo način zaposlitve. Na razporeditev naselitve vplivajo tudi vladna podpora in napotila, ki jih dobivajo naseljenci. Naraščajoče gospodarstvo Avstralije potrebuje novo delovno silo, ki je primanjkuje, zato so se novi doseljenci naseljevali posebno

v pokrajinah najmočnejše gospodarske rasti, kjer je rastla industrija ali pa so bila v teku velika javna dela. V agrarne predele so se zaradi visokih cen kmetijskih posestev doseljevali veliko manj, delovne sile pa tam ne primanjkuje v večji meri, ker uporabljajo stroje. Kot delavci so se naseljevali le na plantažah sladkornega trsa v Queenslandu in na namakanem ozemlju v dolini reke Murray.

Porazdelitev doseljencev se je med leti 1947 in 1954 močno spremenila. V začetku je bila koncentracija doseljencev močna v Zahodni Avstraliji Queenslandu in Victoriji. Po letu 1954 se je zmanjšalo doseljevanje v Queensland in Zahodno Avstralijo. Dotok v oddaljenejše države je upadal in začela se je koncentracija doseljencev v gospodarsko močnem jugovzhodu. Novi naseljenci so se naseljevali najraje v glavnih mestih, tako da je odstotek Evropejcev, živčih v mestih, skočil od 54o/o v letu 1947 na 62o/o v letu 1954. To nam kaže spodnja tabela.

Doseljenci evropskega pokolenja, živeči v glavnih mestih:

	Avstralija	N. J. \V.	Victoria	Queensland	Zah. Avstr.	Juž. Avstr.	Tamanija
1947	54.2	63.1	71.1	22.8	63.1	-42.3	42.3
1954	61.9	62.9	69.4	39.0	73.8	; 50.5	34.1
o/o celotnega prebivalstva v glavnih mestih leta 1954	53.9	54.4	62.3	38.2	60.7	54.5	30.8

Medobema vojnama so se doseljenci naseljevali največ v agrarnih pokrajinah. Po drugi svetovni vojni se je to spremenilo. V agrarnih predelih se Evropejci niso naseljevali. Izjema je le Cairns Division v severnem Queenslandu, kjer je od vsega prebivalstva 13.2 o/o Evropejcev. Tu gojijo predvsem sladkorni trs in bombaž na majhnih posestvih, katerih lastniki so Italijani. V goratih delih Južne Avstralije pa so hidravlična dela v zvezi z namakanjem privabila doseljence.

Od ondotnega avstralskega prebivalstva živi 3.8o/o prebivalcev v industrijskih mestih, od Evropejcev pa 4.5o/o. V industrijska mesta so se naseljevali prebivalci Srednje in Vzhodne Evroje, predvsem Litvanci. V podeželskih mestih

so se naseljevali v glavnem l^ozemci in Grki. Grki so predvsem trgovci z zelenjavo in živežem v Vzhodni Avstraliji. V popolnoma kmetijskih naseljih pa vodijo Nizozemci in Italijani. Italijani živijo povsod razen v Južni Avstraliji. Največ jih je v Cairns Divisiop v Queenslandu.

Doseljenci spreminjajo tudi demografsko sliko prebivalstva Avstralije. Doseljuje se več moških kot žensk in sicer v razmerju 131 proti 100. Ker se dodeljujejo v letih sposobni za delo, je delovna sila države narastla. Veliko je doseljene tudi mladine, stare do 15 let (150.000).

Doseljenci močno vplivajo na razvoj gospodarstva v Avstraliji. Tako je čez 50o/o zaposlenih v jeklarski in avtomobilski industriji ter gradbeništvu Evropejcev. Naseljenci

niso v Avstraliji posebno priljubljeni. Prav odkrito sovraštvo kažejo do Mediterancev, ki se zato naseljujejo v posameznih pokrajinah bolj kot druge evropske skupine. Se najmanj odpora kažejo Avstralci do Britancev. Toda ker je dala

Južna Evropa v zadnjih letih dve petine doseljencev, so začeli propagirati doseljevanje Britancev, češ da bo sicer leta 1980 Avstralija „latinska dežela“, kar pa je vsekakor pretirano.

Željka Zabrič

Književnost

DUŠAN SAVNIK, AFRIKA VČERAJ IN DANES

MLADINSKA KNJIGA 1960

Ko je pred leti v zbirki „Globus“ izšla Savnikova knjiga o Latinski Ameriki in izpolnila občutno vrzel, ki je zijala v domači literaturi o politični podobi delov sveta, smo kar pričakovali, da bo ta že začetek serije takih prikazov tudi za druge kontinente. In res, sedaj je pred nami spet novo Savnikovo delo. To pot je to knjiga o Afriki — kontinentu, ki je bil leta 1960 v žarišču svetovne zunanje-politične pozornosti. Ne brez razloga, saj pomeni to leto odločilen preobrat na politični karti Afrike, če že ne tudi v življenju afriškega prebivalstva. Skoraj polovica afriškega ozemlja je prišla do politične samostojnosti. Več kot naravno je, da je zato zanimanje za Afriko silno naraslo. Osnovno zemljepisno znanje nestrokovnjaka, negeografa je komaj zadoščalo, da se je mogel v značaju in pomenu teh sprememb znajti in si ustvariti kolikor toliko jasno podobo o dogajanju na afriškem kontinentu in o ozadju, kjer so se dogodki odvijali.

Savnikovo najnovejše delo bo gotovo še lep čas najpopolnejši domači vir, od koder bo lahko vsakdo črpal nova spoznanja in ob njih nemara popravljal tudi stara, nepopolna in zastarela. Ta vir pa za večino onih, ki ga bodo koristno uporabljali, ni samo nov, ampak je tudi zelo izčrpen. Kar 518 strani te knjige je doslej pri nas pač najbolj podroben pregled o Afriki, zlasti o tistih aspektih in problemih, ki so najbolj aktualni.

„Afrika včeraj in danes“ pa še zdaleč ni zgolj aktualistično branje o „temi dneva“ ali bolje leta. Podobno in morda še bolj kot v svoji prvi knjigi se je avtor resnično potrudil, da je poleg podatkov o najnovejšem političnem dogajanju zbral tudi izredno obilje podatkov in prikazov geografskega, zgodovinskega, etnografskega, gospodarskega in sociološkega značaja, tako o Afriki kot celoti kakor tudi o njenih delih.

Vsebina knjige je urejena po treh velikih poglavjih. „Afrika včeraj“ je naslov prvega, „Premiki“ — spremembe v strukturi afriške družbe, gospodarstva in prebivalstva — je naslov drugega, in „Današnja Afrika“ naslov tretjega velikega poglavja. Sklepno poglavje z naslovom „Jutrišnja Afrika“ zaključuje ves obzirn prikaz Afrike. Prav na koncu pa je še poseben dodatek, kamor je avtor vključil opis vseh onih — žal ne santo razveseljivih dogodkov —, kot je samostojnost Nigerije, ampak tudi žalostnih, kot so dogodki v Kongu — ki so se pripetili po zaključku redakcije od septembra do decembra 1960.

Najobširnejše je drugo veliko poglavje — opis posameznih afriških držav in nesamostojnih ozemelj —, ki že Bamo obsega polovico vse knjige. Zlasti pa je interesantno veliko poglavje o Afriki kot celoti. Ne da bi se držal kake ustaljene sistematike, je Savnik v njem prikazal zlasti preteklost tega velikega kontinenta, ki je, na splošno vzeta, bila — z izjemo severnega roba — celo povprečnemu

zgodovinarju doslej skoraj neznana, čeprav je, kot so pokazala novejša raziskovanja, vse preje kot nepopisan list. Geografske podobe so res nekam kratke in skopo podane, toda o teh se vsakdo lahko pouči iz Ilesičeve knjige o Afriki in drugih tropskih deželah starega sveta. Prav temeljit je seveda pregled ekonomskega izkoriščanja Afrike v zadnji imperialistični oziroma kolonialistični fazi razvoja, ki gre šele v zadnjih letih h koncu, čeprav v južnovzhodnem delu kontinenta traja tudi v formalni obliki še sedaj.

Nova Savnikova knjiga je prav gotovo delo, ki ga bodo zlasti geografi v šolah toplo pozdravili. Brez dvoma jim bo postala nenadomestljiv priročnik one vrste, kot so jih že močno pogrešali.

Vladimir Kokole

JOSIP ROGLIČ,

GEOGRAFSKI ELEMENTI I FAKTORI

Uvodni geografski priročnik. Leto 1959. Strani 272, slik 163. Slovar strokovnih izrazov. Knjiga obravnava različna poglavja iz matematične in fizične geografije ter družbene geografije. Ze splošni pregled nam pove, da je namenjena poučevanju občega zemljepisa. Razdelitev snovi nas postavlja pred staro vprašanje, kaj je v geografskem obravnavanju primarnega značaja in kaj ne.

Po uvodnem poglavju o inatematično-geografskih elementih se avtor takoj loti klime, nato vodovja, reliefa, živalskega in rastlinskega sveta ter prsti, če vzamemo za osnovo geografskega obravnavanja medsebojne zakonitosti v fizično-geografskih procesih, nas porazdelitev na elemente in faktorje moti, ker kaže na običajno shematizacijo geografske snovi. Vendar naslov knjige opravičuje golo klasifikacijo. Namen knjige je namreč teoretsko obravnavanje elementov in faktorjev. Njih razdelitev pa je v obeh poglavjih občega zemljepisa precej nenavadna, predvsem v antropogeografskem delu. Ne mislim toliko na obravnavanje elementov iz socialne geografije (število, razporeditev prebivalstva, rasna, jezikovna diferenciacija), ampak bolj na shematizacijo gospodarskih činiteljev. Po logiki naravnega razvoja navadno prehajamo iz destruktivne proizvodnje (lov, ribolov) na ostali dve, na kmetijsko in industrijsko. Geografijo o energetskih virih navadno naslonimo na industrijo. Avtor pa je v teh poglavjih ubral precej diametralno pot. Dobro bi bilo, da bi strnil demografsko sliko (ki jo je v glavnem postavil na čelo antropogeografije) z geografijo naselij, z družbeno strukturo in politično geografijo, kar pa je postavil na zadnja mesta antropogeografskega dogajanja.

Geografska znanost je v zadnjih letih precej napredovala. Zato je pisec vključil v knjigo tudi vrsto tehničnih pridobitev (nekaj izsledkov raketne tehnike različne metode merjenja, radiogoniometrično metodo itd.), s čimer je poudaril, da mora iti geografija s časom. Knjigo je obo-

gatil s številnimi slikami, diagrami, kartami, ki nam prikazujejo snov v splošno-geografski luči. Knjiga vsebuje precej matematičnih obrazcev (za orientacijo na obzorju, merjenje zemlje, geografskih koordinat itd.), kar pri takih knjigah navadno pogrešamo.

Svoje sistematično delo je avtor začel z matematično geografijo in je v tem delu posvetil največ pozornosti orientaciji na obzorju in na zemeljski površini. Orientacije na nebu ni obdelal in je tudi sicer zemljo kot kozmično telo le mimogrede omenil. Tudi o kartografskih elementih je precej govora. Tu je nekaj poglavij poglobil, mislim predvsem na zanimivi prikaz projekcij, na zgodovinski razvoj kartografskega dela, na aerofotogrametrijo, medtem ko se je nekaterih lažjih poglavij le dotaknil ali jih je celo izpustil (poglavje o risanju kart, karte po vsebini itd.). Moti tudi ločeno obravnavanje klasifikacije kart. Nekatere kartografske elemente pa je vzel za osnovo drugim geografskim dogajanjem.

Poglavje o klimi je postavil na matematično-geografsko osnovo. Po zanimivem poglavju o atmosferi je obdelal posamezne klimatske elemente v njih statični in dinamični luči. Vso interpretacijo je podprl s tehničnimi ponazorili. Vendar bi bilo prav, ko bi bil avtor uvrstil diferenciacijo različnih pojmov (vreme, klima itd.) med prve odstavke klimatologije. Vsaj pred odstavek o klimatskih modifikatorjih, ker je znano, da je vsako dogajanje funkcija elementov in faktorjev. Tudi splošna cirkulacija atmosfere bi bila bolj razumljiva v matematično-geografski luči kot pa izolirano. Poglavje o paleoklimatskih razmerah je več kot umestno.

Hidrografska tematiko je začel z oceanografskimi elementi, nadaljeval z rekami in končal z limnološko problematiko. Poglavja spremljajo lepe slike o merjenju morskih globin, gibanju globinskih morskih tokov itd. Morfološke oblike obale je obdelal deljeno, isto bi lahko rekli za naslednja poglavja: o ledu, življenju v bio- oziroma hidrosferi.

Geološko-morfološki del je obdelal pa običajni shemi: endo- in eksodinamični razvoj v stratigrafski in zgodovinsko-geološki luči. V biogeografskem delu podčrtata pojem živalskih regij, v pedogeografskem pa funkcionalnost teh pojavov.

Sledi antropogeografski del. Opravka imamio s številnimi elementi in faktorji, kar daje vtis razdrobljenosti. Avtor obravnava razen splošnih socialno-geografskih in gospodarskih principov različno antropogeografsko vsebino, ki dobiva že močno regionalni značaj. Mnogo prostora je posvetil proizvodnim odnosom v posameznih gospodarskih panogah, manj pa sami teoretski, načelni problematiki o elementih in lokalizaciji posameznih kultur in surovin. Marsikje srečamo svojstveno klasifikacijo specialnih panog (v poljedelstvu, živinoreji), drugod pa je ta diferencija bolj ali manj zabrisana (v obrti na primer). Nekje daje prednost bolj posledicam kot vzrokom dogajanja (v trgovinski problematiki). Malo je govora o modernih energetskih virih in o industrializaciji nasploh. Bralec pogreša večji pregled vzrokov nastanka industrije in njenih učinkov. Malo je razpravljanja o rečnem prometu itd. Osnovna nit, ki se vleče skozi vsa poglavja, je karakterizacija odnosov v družbi in produkciji, to, česar pri učbenikih regionalne geografije močno pogrešamo. — V celoti knjigo z veseljem sprejemamo.

Polde Oblak

P. KURTEK,
GEOGRAFIJA ZA VIŠE RAZREDE GIMNAZIJE,
GEOGRAFSKE REGIJE SVIJETA

Leto 1957, strani 284, slik 65. Školska knjiga Zagreb. Ze naslov pove, da gre za učbenik regionalne geografije, namenjen dijakom. To vidimo tudi iz različnih vprašanj in vaj v knjigi.

Ze na prvi pogled zbode v oči nenavadna razdelitev snovi. Avtor začenja s Srednjim vzhodom, ali kakor to sam imenuje: Iranska visoravan. Vso ostalo Azijo razen Sovjetske, pa prišteva k monsunki Aziji. S fizično-geografskega stališča razdelitev torej ni posrečena, ker dejanske prirodne razmere marsikje ne ustrezajo naslovu. Evrope in Bližnjega vzhoda pisec ne obravnava in tudi severne Afrike se dotakne le mimogrede.

Metodična stran obdelave od celine do celine zelo varira. Pri manj razvitih kolonialnih enotah daje prednost splošno-geografskim potezam kontinenta, pri onih pa, kjer je državotvornost večja, obravnava snov predvsem po regionalnih principih. Kaže se torej precejšnja sproščenost v aplikaciji raznih elementov. Sicer pa je snov razdeljena takole: Avstralijo obravnava skupaj z Oceanijo. Pri Afriki je posvetil pozornost predvsem centralnemu in južnemu delu. Bralcu bo takoj udarila v oči značilna grupacija južno-ameriških držav. Tu naletimo na naslednje enote: Brazilija, Srednjeandske države, Jug Južne Amerike, Severne tropske države. V Srednji in Severni Ameriki se je držal običajne sheme. Majhnim državam (Urugvaj itd.) je posvetil malo prostora, kar je stara napaka učnih knjig. Namesto ponavljanja enakosti splošnih prirodnih lastnosti držav, bi bilo zelo dobro posvetiti manjšim nekaj več prostora, posebno njihovim ekonomskim značilnostim. Premalo je posvetil pozornosti tudi gospodarstvu ZDA. Proti koncu knjige se srečam s polarnimi predeli, vendar le na kratko. Svet kot celoto nam predloči na koncu. Gre za sumaren, splošen pregled svetovnega gospodarstva, ki je zelo koristen.

Pri prebiranju knjige sem dobil vtis, da sloni ponekod na deskriptivni osnovi. Vendar iz prakse vemo, da zahteva duševna razvitost dijaka na tej stopnji problemsko obravnavo snovi. Dijak želi spoznati predvsem razvojne procese v prirodi in gospodarstvu, zato nekatere stvari (mnogo vaj in vprašanj) vsekakor spadajo v okvir te knjige. Kot rečeno, manjkajo prikazi analitičnega značaja (poglobitev geodinamičnih procesov, razvoj klimatskih jeder itd.) in različna funkcionalnost v gospodarsko-geografskem okviru. Znano je, da je doživljal svet v zadnjih stoletjih velike premike prebivalstva, dalje velik razvoj v antagonizmu kapitalističnega in socialističnega družbenega sistema. Velika trenja, ki pri tem nastajajo, so vsekakor zanimiva, a jih je težko prikazati v shematičnem, regionalnem popisu. Dijaki na tej stopnji intelektualnega razvoja tak način obdelave direktno zahtevajo, sicer ostajajo ob robu predmeta. Veliko drobljenje podatkov in velika nakopičenost dejstev nujno vodi k memoriranju. Avtor je dal sicer marsikje poudarek na bistveno stran v gospodarstvu regije, vendar bi želeli doslednjih izvajanj v tej smeri.

Posebno pozornost zasluži politično-geografski del knjige. Učbenik je izšel, kot vemo, leta 1957, zato so ravno ta poglavja marsikje še najbolj zastarela, neuporabna. Vemo, da se ravno v Afriki dogajajo gigantske gospodarsko-politične spremembe. Zato ravno regionalni učbeniki kli-

cejo po novih in novih izdajah. Različne socialne reforme in novi izsledki v znanosti to zahtevo še podpirajo. Delitev interesnih sfer in vloga kapitala v svetil povzročata korenite spremembe v notranji in zunanji strukturi posameznih dežel, in tudi vloga posameznih držav se zaradi socializacije in tehnizacije stalno veča. Mnoge države hitro prehajajo v novo družbeno strukturo, v gospodarskih panogah pa se kopičijo nove pridobitve. Vse te dinamike bralec te knjige močno pogreša. Nizanje različnih podatkov spominja na stare shematične učbenike. Primerjanje snovi z novejšo geografsko problematiko bi šele osvetlilo dejansko vrednost te knjige.

Pohvaliti je treba na tem mestu karakteristične, izbrane posnetke določenih pejsažev, industrijskih centrov itd., kakor tudi številne skice, ki marsikje več povedo kot tekst sam. Veliko je v knjigi tudi posebnosti (imena ljudstev, gospodarskih centrov itd.) in lokalnih zemljepisnih izrazov, ki jih drugje s težavo opazimo.

Polde Oblak

BOGDAN BINTER, PO NIŽINAH IN GORAH JUGOSLAVIJE

Gradivo za spoznavanje družbe v V. razredu osnovnih šol. Leto 1961, strani 123, slik 92. Iz podnaslova kakor tudi iz samega načina pisanja je razvidno, da je knjiga namenjena osnovni šoli. Avtor na poljuden način obravnava dve geografski enoti v naši državi in to Panonsko nižino ter gorati svet. Drži se regionalno-geografskega principa in obe pokrajini še po regijah podrobneje popisuje. Kot rečeno, delo je pisano zelo poljudno, a sistematično — naslovi so v stavkih. O običajnih geografskih značilnostih govori v določenem vrstnem redu. To daje delu precejšnjo preglednost in urejenost. Precej je poudarka na zgodovinski plati, predvsem na NOV ter na predvojnih ter povojnih gospodarskih razmerah.

Knjiga je zelo zanimiva in vsebuje več kakor marsikateri suhoparen učbenik. Iz nje lahko vsak preprost človek izve precej bistvenih drobtin o svoji državi. V drobnem tisku so nanizani razni zemljepisni detajli, razna vmesna poglavja pa — nas na kratk? seznanjajo s splošnim značajem našega gospodarstva. Precej odstavkov je posvečenih kulturni preobrazbi teh enot, prehodu iz prirodne pokrajine v kulturno. Pričakovali pa bi večjega pogleda v zelo številne hranilne in industrijske kulture, v energetsko sliko in industrijsko dinamiko panonskih pokrajin. V goratem svetu so opisane razne kraške enote, vendar je relativno največ prostora odmerjenega gozdarstvu. Rudnih rezerv in rudarstva v splošnem se avtor dotika v zadnjem poglavju.

Učenec bo v knjigi dobil dovolj informacij, ki mu bodo razširile zemljepisno znanje.

P. O.

M. BOŽICEVIČ, PUTUJEMO JADRANOM

Založba „Znanje“ Zagreb. Leto 1960. Strani 371, slik 231. Pred sabo imamo poučen „roman“ o jadranski obali. Učitelj se s svojimi učenci in fotoaparatom ustavlja po vseh večjih znamenitih in starih mestih naše reviere, po otokih in primorju in podaja različne zanimivosti geografsko-zgodovinskega značaja. Knjiga je nekakšen turistični, živahno pisan roman; zelo dobro bi služil vsakemu izlet-

niku, ki bi se napotil na nas jug, dalje vsakemu pedagoškemu delavcu, ki bi svojo skupino uvajal v pomembnost Jadranskega Primorja.

Živahni pogovori med učiteljem in učenci popisujejo dejavnost raznih podjetij, ribičev, lovcev na spužve in opozarjajo na kulturno-zgodovinske in etnografske redkosti. Knjiga je polna epizod pa tudi drobnih podatkov, ki bremene spomin. Zanimiva je izbira smeri popotovanja. Avtor je namreč izpustil vrsto otokov, ki imajo markantno geografsko ozadje in bi zaslužili svoje posebno mesto.

Knjiga je razdeljena na naslednja poglavja: Hrvatsko primorje, Istrski polotok, Dalmatinsko primorje, Črnogorsko primorje in Jadransko gospodarstvo.

P. O.

DANKO ANGJELINOVIČ, OD JADRANA DO TIHOG OCEANA

Biblioteka Jelen. Leto 1960. Strani 147, slik 16. Pisec popisuje svoje vtise, ki jih je dobil na potovanju z ladjo ob azijskih mestih. Sel je preko Adena, Colomha v Hong Kong, si ogledal vzhodno Kitajsko in se potem mimo Bornea, Singapura in Bombaya vrnil domov.

Knjiga je pisana popolnoma v pripovednem slogu in je namenjena vsakomur, ki se zanima za orientalske zanimivosti, običaje in geografske momente. Prepletena je s številnimi dogodivščinami skupine popotnikov; ta registrira vse dogajanje, ki skupini trenutno udari v oči. Potopis je poln orientalskih znamenitosti, ki jih zlepa ne najdemo v kakem učbeniku. Avtor kramlja o vseli mogočih problemih monsunske Azije, tako iz kolonialnih časov kakor iz današnje nezdrave socialne urejenosti. Izbrane slike lepo dvigajo nazornost pripovedovanja.

Vse te posebnosti — značilnosti torej lahko spoznamo od Sredozemlja, Sueškega kanala, Arabskega morja, Bengalskega zaliva, tja do Kitajske. Zato bi knjigo vsak predavatelj s pridom uporabil v šoli. S primernimi izpiski bi lahko prišli do sicer pomanjkljive, vendar kompleksne geografsko-zgodovinske slike. Če bi bilo v knjigi več slik, bi bila za učence še bolj privlačna.

Založilo jo je Izdavaško poduzeće Mladost, Zagreb.

P. O.

GEOGRAFIJA V ŠKOLE,

Metodičeskij žurnal Ministerstva prosvetščenija RSFSR, Moskva. Leto 1950, 1. Slike, karte, tabele, risbe. Iz naslova in vsebine je razvidno, da je revija namenjena šolstvu, pouku geografije. Šolniku nudi precej regionalne vsebine iz kapitalističnih, arabskih in domačih, sovjetskih, predelov. Ze na prvih straneh nas Akramov uvaja v lokalne uzbeške razmere, v Zeravšansko dolino, ki jo namaka reka Zeravšan, precej alogena reka, ki črpa svojo vodo iz Zeravšanskega ledenika v alajskem sistemu. Popisuje jo po čisto regionalnih principih, predvsem samarkandsko in buharsko oblast. V reviji najdemo tudi krajše prikaze drugih sovjetskih pokrajin (Prirodni pogoji in viri na Kamčatki itd.) in razne zanimivosti (električne, atomske centrale; nova nahajališča železove rude v Ukrajini, vodni viri v centralnem Kazahstanu, potresi v Pribajkalu itd.).

Grupa turistov je prepotovala vrsto ameriških pokrajin (SV ZDA), vendar se pisec članka v glavnem zadržuje

v New Yorku, Washingtonu in Chicagu. To niso kakšni kritični pogledi na velemesta, ampak v glavnem vtisi, ki jih lahko registrira vsak izletnik. Bolj geografsko bogat je spis: Arabski narodi v Aziji.

Posebno poglavje je posvečeno skiciranju geografskih elementov, da bi bili bolj dostopni prvim razvojnim etapam otroka. Avtor podpre svoja izvajanja s številnimi risbami v črno-beli tehniki. Precej prostora je posvečenega novemu učnemu načrtu za geografijo, za različne višje razrede in tečaje. Več referentov daje svoje kritične pripombe k staremu načrtu in sugestije k novemu. Vtis imam, da je šolska geografija v Sovjetski zvezi vsebinsko bogata in da je trdno zasidrana na konkretnih problemih geografske sredine in prakse.

L'INFORMATION GEOGRAPHIQUE,

Paris. Sept.—Okt. 1960. St. 4. Karte, diagrami, tabele. Izhaja med šolskim letom, vsaka dva meseca. Tudi ta je namenjena šolnikom. Z« bežni pregled nam pove, da imamo opraviti z t zelo bogato vsebino. Revija začenja z migracijami v notranjosti ZDA, z velikimi migracijskimi tokovi v vseh smereh, še posebno pa v mesta. Avtor tudi poudarja, da imamo še danes v ZDA nekaj milijonov ljudi, ki se stalno selijo. Dalje je govora o rudarski Loreni, o problemih nafte (kam gre sovjetska nafta, kako je s produkcijo saharske itd.). Sledi kratko poročilo o kongoški ekonomiji, aktualna orientacija v geografski pedagogiki itd.

GEOGRAPHISCHE RUNDSCHAU,

Braunschweig, Zeitschrift für Schulgeographie. Leto 1960, št. 12. Ilustracije, karte, tabele. Pred sabo imamo drug tip revije, namenjene šolnikom. Takoj pade v oči nemška eksaktnost. To niso več članki, ampak razprave, s priloženim seznamom virov. Ze bežen pogled nam pove, da tudi nemški geografi zajemajo regionalno problematiko z različnih delov sveta. Revija kaže zelo enotno podobo; zabrisana je tista pestrost, množičnost, razgibanost, poljudnost, ki jo nehoti zaslutimo pri sovjetskem žurnalu.

Revija vsebuje naslednje članke in razprave: Nizozemska dobiva nov predel. (Stanje in problemi pri izsuševalnih delih Zuidcrskega jezera.) Avtor se omejuje na oblikovanje novih polderjev, na njih oblikovanje, naselitev itd. V reviji je nadalje govor o svetovnem in nacionalnem pomenu morske plovbe, še posebej pa o funkciji in razvoju svetovnega in nemškega trgovskega ladjevja. Dalje razčlenjuje razne pojme iz pomorskega prava in vloge kapitala pri mednarodni plovbi. Geografsko zanimiv je popis toskanske industrijske regije, ki bazira na okoliških surovinah (železova ruda, pirit, kamena sol, marmor, travertin, kremenjak, živo srebro, hranilne in industrijske kulturne rastline) in pogojih (kapital, prometna sredstva itd.). Bolj sistematičen je prikaz brazilskih landschaftov. Sledijo še drugi zanimivi članki: o pomembnostih in vrstah namakanja sredozemskega prostora in o prirodnih ter antropogenih faktorjih, ki namakalne kulture pospešujejo. Piše tudi o konceptu geografije, o splošni fitogeografiji itd.

GEOGRAPHICAL REVIEW,

revija ameriškega geografskega društva v New Yorku. Okt. 1960. Karte, ilustracije. Omenjena revija je znanstvena publikacija in prinaša različne razprave, ki obravnavajo

splošno geografsko problematiko z različnih strani sveta. Drugi del obsegajo krajši članki enakega značaja, tretji del pa so knjižna poročila o raznih znanstvenih delih z vsega sveta.

Geograf-šolnik najde v nji brez dvoma precej uporabne vsebine, kajti kljub temu, da ima revija močno znanstveno noto, je v nji zelo mnogo gradiva iz regionalne geografije, in to z vseh kontinentov. Tako izčrpno obravnava planote na avstralski Novi Gvineji, človeka in pokrajino v južnem Čilu, barhane v južnem Peruju, ruralni razvoj Malake, fizično geografijo Tibeta, seizmično katastrofo v Čilu itd. V knjižnem poročilu pa najdemo zanimive beležke o Portugalski, ekonomski geografiji Čehoslovaške republike, gospodarstvu Afganistana, Latinski Ameriki itd. V reviji so zelo lepe ilustracije in karte.

V podrobnem je vsebina naslednja: Geološke in morfološke enote vzhodnega dela avstralske Nove Gvineje so v glavnem proučili člani znanstvene in industrijske raziskovalne organizacije, zahodni del pa je obdelal Rickwood. Geograf Anas je strnil razne geografske podatke v enotno studijo. Precej prostora je posvetil geodinamičnim procesom (predvsem vulkanizmu in morfologiji), manj kame-ninskim osnovam. Klime in prsti so dotakne zelp na kratko. Mnogo zanimiveje je popisal savanske in pragozdne razmere; navaja vrsto fitogeografskih podtipov. Skoda, da je kartografsko ilustriral samo centralni del avstralske Nove Gvineje. V okviru populacije otoka opozarja na zelo neenako naseljenost prebivalstva. Nekatera pregosta jedra in nezdravi, zamočvirjeni predeli silijo prebivalstvo na prese-ljevanje. V glavnem se drži na gorskih pobočjih. Njegov dejanski prirastek se zaradi rastoče civilizacije stalno veča. Veliko pozornost posveča delovnim razmeram, življenjskim pogojem in porazdelitvi delovne sile po pokrajinah, nadalje prometnim problemom in možnostim za razvoj ekonomskih rezerv, tako v poljedelstvu, živinoreji in mineralnem bogastvu, in sicer predvsem tistih artiklov, ki so nujna osnova komercializirani proizvodnji. Murdock s pittsburške univerze pa obravnava geografsko zelo važno poglavje: Na osnovi etnografske razmejitve afriških plemen ie namreč rajoniziral hranilne kulture Afrike, tiste primarnega značaja in tiste, katerih pomen in produkcija so na določenem področju sekundarnega značaja. Tako obravnava vsako kulturo individualno, med njimi zelo znane: razne banane, dateljnovno palmo, koruzo, manioko, rž, sorgo, sladki krompir, pšenico itd. Kulture pa, ki niso dosegle znatne ekonomske vrednosti, je izpustil. Ker takih pregledov geografi često pogrešamo, je razprava več kot koristna. Poudarka tu ni na produkciji posamezne kulture, ampak bolj na njeni zgodovini, na selitvi kulture.

V reviji je zanimiva razprava o tse-tse muhi, ki še vedno pomeni veliko škodo za živinorejo, ker povzroča znano bolezen trypanosomiasis in v zvezi s tem posredno bistveno vpliva na razmestitev prebivalstva v tropskih krajih. Avtor razprave W. Deschler se je pri tem omejil v glavnem na problematiko v severovzhodni Ugandi. Zelo podrobno govori o raznih vrstah tse-tse muhe, o sami bolezni in procesih obolenja. Svoja izvajanja je podprl s karto.

V reviji najdemo tudi dve geomorfološki razpravi, in sicer o glaciaciji na centralni avstralski Novi Gvineji in poznih pleistocenskih tvorbah v laguni južnega Čila. Razne morfološke tvorbe, ki jih glaciacija ustvarja, nam sicer pogloblje horizont in so primerne za dopolnilno razlago na

ekskurziji, vendar je očitno, da so namenjene predvsem za geomorfološki študij. Razprava o kozmičnih žarkih pa po naših koncepcijah komaj spada v geografsko publikacijo; opozarja nas na nekatere važne medsebojne odvisnosti med kozmičnimi žarki in insolacijo ter atmosferskimi procesi sploh.

Mnogo nam pove o poznopleistocenskih in recentnih dogajanjih J. Heusserjeva glaciološka študija. Dotika se glacioloških problemov na robu južnega Pacifika, vpliv klime na vegetacijo in poledenitev. Brez dvoma pa bo vsakega geografa zanimala seizmična katastrofa v Cilu. Po- pisana je intenzivnost potresa, seizmični morski valovi ter vulkanska aktivnost.

Zanimivi so krajši teoretski članki, saj poglobljajo regionalne podatke in vnašajo v naše delo aktualna dogajanja, predvsem o fizikalni in ekonomski geografiji pokrajine. Tako poglavje o destilaciji morske vode, ki služi za namakanje in komunalne namene, dalje nove ugotovitve o prirodnih sliki Tibeta itd.

SOCIALISTIČNO KMETIJSTVO

Založilo Društvo kmetijskih inženirjev in tehnikov LRS. Leto 1960, št. 1, diagrami, tabele. Revija nas seznaja s kmetijsko dejavnostjo v Sloveniji. V nji se vrste članki in razprave, ki opozarjajo na agronomске in veterinarske probleme pri nas. Tako beremo na primer o ekoloških sortnih poskusih z žitom, torej s hranilnimi kulturami, ki dajo šolniku pri regionalnem delu precej posla. Kmetijski strokovnjaki so eksperimentirali z raznimi vrstami žit (z ozimno pšenico, ozimno ržjo, ozimnim ječmenom in jarim ovsom) in pri tem prišli ob različnih >ogojih (nadmorska višina, pedološka osnova itd.) do različnega hektarskega donosa. Drug strokovni članek nas seznaja s škodljivci v hmeljiščih oziroma z agro-tehničnim ukrepom, ki naj odpravi nevarne škodljivce s hmeljevih nasadov.

Ze prve strani nas seznanjajo s potrebo po kmetijski izobrazbi, oziroma s kmetijskimi šolami v Sloveniji, od najnižje do najvišje stopnje. Nagel porast kmetijstva namreč zahteva nov kmetijski kader in nova reformirana šola čimvečjo strokovno izobrazbo. Kmetijskih šol je, kot vemo, več vrst: od splošne kmetijske, kmetijsko-strojne, vinarsko-sadjarske, vrtnarske, gozdarske, do fakultet. Avtor tega članka največ govori o novem sistemu strokovnega šolanja v kmetijstvu. Splošen napredek v kmetijstvu vsekakor zahteva, da se tudi geograf na ta ali na oni način seznani z modernimi dosežki in izkušnjami.

NAŠE PLANINE

Revija planinarskog Saveza Hrvatske. Leto 1960, št. 3—4. Slike. Izdaja: Planinarski savez Hrvatske. Revija je zelo podobna našemu Planinskemu vestniku, le da naredi oprema in sama kvaliteta Planinskega vestnika precej boljši vtis. Hrvatska planinska revija nam predstavlja različne pokrajine, lokalne znamenitosti, predvsem pa planine, gore, ki so še marsikateremu manj poznane. Vtis imam, da gleda hrvatski planinec malo kompleksneje na pokrajino; v reviji so detajli, ki našega gornika neposredno ne zanimajo. Ta vtis sem dobil pri prebiranju raznih člankov: Promina, Na brdu Vladimiru i na Saškom jezeru itd. Geografsko najbolj zanimiv je še članek Istraživači velebitskog krša. Na koncu revije slede vesti od doma in iz inozemstva. Na „razgled po svetu“ dajo Hrvati precej manj. Prav bi bilo, da bi se naši geografi, predvsem turisti in planinci,

seznanjali tudi s tem čtivom, kar bi jim lahko koristilo pri regionalni obravnavi republik.

GEOGRAFSKI HORIZONT,

organ nastavnih sekcija geografskih društava Jugoslavije. L. 1960, št. 4. Slike. Karte. Izdaja Geograf, društvo Hrvatske, Zagreb. Ze naslov pove, da je namen revije širjenje geografskega horizonta. Seznanja nas z vsemi aktualnimi spremembami doma in po svetu. Na prvih straneh nam prikazuje neodvisne in odvisne države Afrike, nato sledi obravnavanje Nigerije in končno poglavje o vzhodni Srbiji. V rubriki „Vesti“ so krajši članki iz različnih geografskih področij sveta in Jugoslavije ter splošna geografska problematika. tem pa slede na koncu knjižna poročila in notice. Na splošno lahko rečemo, da je vsebinska plat precej razdrobljena. Večja strnjenost, recimo „celinske“ problematike, bi bila bolj na mestu. Tako bi hitro dobili vpogled v celotno dogajanje v Afriki, Aziji itd. Toda poudariti moramo, da takih publikacij pri nas primanjkuje, zato je priporočljivo, da si geograf Geografski horizont ogleda in zasleduje.

KAJ JE Z GEOGRAFSKO ČITANKO?

Končno lahko sporočimo, da je urednik v začetku decembra 1960 oddal tipkopis. v januarju 1961 pa še ilustrativno gradivo založnici Mladinski knjigi. Založnica obljublja, da bo čitanka izšla do začetka prihodnjega šolskega leta. Upajmo, da se ne bo spet kaj zataknilo!

Pri sestavljanju čitanke je sodelovalo trinajst tovarišev: M. Avsenak, M. Bohince, V. Furlan, dr. I. Gams, dr. V. Kokole, V. Marchisetti, C. Marjetic, P. Oblak, M. Ogrin, F. Planina, S. Rakovec, M. Silvester in M. Zgonik. Sestavke

sta poleg urednika sproti pregledovala tov. M. Avsenak in D. Radinja, končno so jih pregledali še tov. dr. V. Klemenčič, D. Kompare, B. Lipužič, D. Radinja in B. Torkar. Tako je čitanka prva šolska knjiga, ki je kolektivno delo večjega števila geografov in je nastala v okrilju Odseka za geografski pouk pri Geografskem društvu.

Sestavljavci so imeli spočetka namen, da bi dobesedno prevzeli besedila oziroma prevode, ki podajajo geografske značilnosti v zanimivi in privlačni poljudni obliki. Toda izkazalo se je, da bi na ta način dobili le pnalno uporabnega. Treba je bilo izbirati iz knjig in revij najizrazitejše delce in jih združevati v celoto, da sestavki niso preobsežni, a so vendar vsebinsko dovolj polni. Tudi ni bilo mogoče sprejemati samo privlačne, romantične opise, ampak je bilo treba marsikje podati tudi globlje družbeno-politične momente, ki gibljejo današnji svet, seveda v tolikšni meri, da ne bo čitanka prehitro zastarala.

Čitanka obravnava izvenevropske celine in ima naslov „Po tujih celinah“. Azije se tiče 21 sestavkov, Afrike 10, obeh Amerik 23, Avstralije z Oceanijo 7 in polarnih predelov 3, skupaj torej 64 sestavkov. Povprečno obsegajo po pet tipkanih strani, najdaljši je za 13, najkrajši za dve strani. Snov smo črpali iz 50 knjig, dveh radijskih oddaj in 49 revij ter časopisov v šestih jezikih. Za vsakim sestavkom so pojasnila tujk in manj znanih izrazov ter razni podatki v zvezi z vsebino. Knjiga bo imela predvidoma 53 ilustracij na 16 vloženi listih, dve barvni sliki in nekaj zemljevidnih skic.

Uporabna bo za čtivo pri pouku, posebno za skupinski pouk, brali jo bodo pa učenci višjih razredov osemletke

(tem je namenjena!) tudi sami doma in gotovo tudi marsikateri odrasli bralec.

Odsek za geografski pouk je že organiziral pričetek del za drugo čitanko, ki bo obravnavala Evropo. Urejanje je poveril zaenkrat tov. M. Avsnaku, S. Kranjcu, C. Marjetičevi in F. Planini. S tole notico pa vabi vse tovariše geografe k sodelovanju. Saj je marsikdo popotoval ali pozna kak primeren spis, ki bi ga bilo vredno vzeti v poštov. Oglasite se čimprej in sporočite, o kateri evropski pokrajini ali državi bi hoteli prevzeti pisanje!

F. Planina

VODNIKI PO SLOVENSKIH POKRAJINAH

Profesor Melik nam je dal temeljito delo o celotni Sloveniji, ki ga lahko s pridom uporabljajo učitelji geografije pri pouku domoznanstva in razni strokovnjaki, ko rešujejo vprašanja o tej ali oni slovenski pokrajini. Učiteljestvo pa poleg tega želi še podrobnejših opisov in podatkov krajev z najrazličnejših vidikov — od geološkega do etnografskega itd., da bo tudi tisti, ki uči o prirodi in družbi na najmanjši šoli, imel za svoj kraj in njegovo bližnjo okolico potrebne podatke. Tudi drugim ljudem, ki potujejo in jih iz katerega koli vzroka zanimajo naši kraji, so potrebni opisi dobrodošli. Zato se je med geografi porodila misel, da bodo sestavili Vodnike po slovenskih pokrajinah, ki bodo izšli kot knjižice priročnega žepnega formata. Zaenkrat so zamislili tele zvezke: Julijske Alpe, Gorenjska ravnina in gorovje ob njej, Kamniška ravnina in Kamniške Alpe, Loško ozemlje, Ljubljana in okolica, Pokrajina ob Soči in Idriji, Goriško ozemlje, Primorski kras, Koprsko, Posavje, Notranjske planote in polja, Zahodna Dolenjska, Srednja Dolenjska, Vzhodna Dolenjska, Dolnje Zasavje, Bela Krajina, Kozjansko s Posotcljem in vzhodnim delom Celjske kotline, Celjska in šaleška kotlina, Pohorsko Podravje, Maribor in Dravsko polje, Pomurje, Ptuj s Slovenskimi gorami in Halozi, Trst-Goriško-Beneška Slovenija, Slovenska Koroška.

Za vsako od teh pokrajin bodo na poljuden način razložene skupne značilnosti, površinska oblikovitost, geološki razvoj, podnebne, pedološke in vegetacijske posebnosti, naravni pogoji za gospodarstvo, zgodovinske posebnosti in zgodovinski vplivi na kulturni in gospodarski razvoj, značilnosti gospodarstva, prometna povezanost, naravne in kulturno-zgodovinske zanimivosti, posamezna naselja in njihove značilnosti s podrobnejšimi podatki, ki so zanimivi za šolnika, turista in političnega delavca. Knjižice bodo imele zemljevidne skice, ilustracije in seznam virov, iz katerih se vsakdo lahko še natančneje pouči o tistem področju.

Uredniško delo so prevzeli tov. dr. V. Kokole, F. Planina in M. Žagar. Nekateri tovariši že pišejo dele, ki so jih prevzeli. Prva bo verjetno izšla knjižica o Loškem ozemlju, ki bo obravnavala Skofjo Loko, Sorško polje, Poljansko in Selško dolino z bližnjim hribovjem. Ob njej se bo mogoče pomeniti, kaj je dobro in kaj ni dobro za takšne knjižice. V tisku je knjižica P. Kunaverja o Cerkniškem jezeru, napisano je tudi že njegovo delo o slovenskem podzemeljskem svetu, vendar ti dve knjižici ne sodita povsem v omenjeni okvir, rabili bosta pa tudi kot Vodnika za šole in turiste.

Morebiti se komu zdi čuden izraz „Vodnik“, ko vendar vsakdo pravi „vodič“, če govori o turističnem vodstvu. Pred

tremi desetletji še nihče ni uporabljal izraza „vodič“. Zasejala ga je Badiurova knjiga „Vodič kroz Jugoslovnske Alpe“, ki je izšla leta 1922 v srbohrvaščini. Po vojni se je kot vsak plevel tako trdno zasedel, da ga ni mogoče več iztrebiti in ga bo treba sprejeti najbrž tudi za Vodič po slovenskih pokrajinah, čeprav ga Pravopis označuje kot izraz, ki naj se ga skrbni jezik ogiblje.

F. Planina

VI. KONGRES GEOGRAFOV JUGOSLAVIJE

Na V. kongresu geografov Jugoslavije v Titogradu leta 1958 je bil sprejet sklep, da bo naslednji, to je VI. kongres organiziralo Geografsko društvo Slovenije.

Kongres bo letos v Ljubljani, od 27. do 30. septembra, po kongresu od 1. do 5. oktobra pa je predvidena ekskurzija v SV Slovenijo.

V komisiji za pripravo VI. kongresa geografov Jugoslavije delajo naslednje delovne skupine:

A. Programska, ki skrbi za sestavo in izvedbo programa in za sestavo „Vodnika po ekskurziji“.

B. Tehnična, katere naloga je priprava in ureditev dvoran in ostalih prostorov za kongres, ter priprava raznih obvestil, ki jih bodo dobivali delegati.

C. Ekonomsko-organizacijska skupina, ki skrbi za prenočišča in prehrano v Ljubljani ter za organizacijo ekskurzije.

D. Propagandna, ki bo zlasti med kongresom skrbela za propagando in obveščanje.

Geografsko društvo Slovenije je prosilo Izvršni svet Ljudske skupščine LRS za subvencijo. Za udeležbo na kongresu in ekskurziji bodo stroški približno 35.000.— din, v kar pa je že všteta subvencija za publikacijo.

Programska skupina je pripravila naslednji delovni program kongresa, ki bo najbrž v prostorih Inštituta za zgodovino delavskega gibanja na Trgu revolucije (Kazina):

Sreda, 27. septembra: ob 8. uri: Otvoritev in plenarni sestanek. Popoldne ogled Ljubljane.

Četrtek, 28. septembra: ob 8. uri: Plenarni sestanek: Koncept geografije;

ob 15. uri: Delo po sekcijah:

A. Sekcija za fizično geografijo: Problemi krasa;

B. Sekcija za antropogeografijo z ekonomsko geografijo: Problemi regionalne gravitacije.

Petek, 29. septembra: ob 8. uri: Plenarni sestanek: Geografija in turizem;

ob 15. uri: Delo po sekcijah: "

A. Sekcija za fizično geografijo: Pleistocenska geomorfologija, Hidrogeografija;

B. Sekcija za antropogeografijo z ekonomsko geografijo: Geografski problemi komun, Geografija naselij.

Sobota, 30. septembra: ob 8. uri: Delo po sekcijah:

A. Sekcija za fizično geografijo: Klimatologija;

B. Sekcija za antropogeografijo z ekonomsko geografijo: Geografski problemi migracij, Metodologija;

ob 14. uri: Plenarni sestanek:

A. Pouk geografije;

B. Zaključni sestanek kongresa (začetek ob 17.30 uri).

Referati na sekcijskih sestankih so časovno omejeni in smejo trajati z diskusijo vred največ 30 minut.

Med kongresom bo tudi razstava o razvoju in današnjem položaju geografije v Sloveniji.

Po kongresu je predvidena ekskurzija v SV Slovenijo po naslednji poti:

1. dan: Ljubljana — Skofja Loka — Kranj — Kamnik — Logarska dolina.

2. dan: Logarska dolina — Mozirje — Velenje — Ravne — Maribor — Pohorje.

3. dan: ogled pohorskega turističnega kompleksa in Maribora — Lenart v Slovenskih goricah — Radgona — Kapela — Radenci.

4. dan: Radenci — Murska Sobota — Ljutomer — Ptuj — Statenberg — Rogaška Slatina.

5. dan: Rogaška Slatina — Celje z ogledom mesta — Trojane — Ljubljana.

Na ekukurziji bo imel vsak avtobus dva strokovna vodnika, vsak delegat pa bo dobil že ob prihodu v Ljubljano „Vodnik po ekskurziji“, ki bo obsegal približno 40 strani in bo v srbohrvaščini. Dodan mu bo „Vodnik“ po Ljubljani, načrt Ljubljane in avtomobilska karta Slovenije.

Vseh delegatov na kongresu je dve sto. Po sklepu Zveze geografskih društev FLRJ odpade na posamezna republiška društva isto število delegatov kot na dosedanjih kongresih, določeno po številu članstva. Srbsko geografsko društvo 60 delegatov, Geografsko društvo Hrvatske 45 delegatov, Geografsko društvo Slovenije in Geografsko društvo Bosne in Hercegovine po 30, Geografsko društvo Makedonije in Cme gore pa po 20 delegatov.

Dne 18. februarja smo poslali posameznim društvom prva obvestila, ki jim je bil priložen tudi prijavitni list. Delegati, ki jih izberejo posamezna republiška društva, morajo do 15. aprila vrniti izpolnjene prijavitne liste ter položiti akontacijo 10.000.— din. 30. junij pa je rok za definitivno prijavo in obenem rok za poravnavo preostalih stroškov. Takoj po tej zadnji prijavi bo prejel vsak delegat ciklostirane resumeje vseh referatov, ki bodo na kongresu. Po kongresu bodo vsi referati objavljeni v posebni kongresni publikaciji, ki jo bo prejel vsak delegat, tiskana pa bo v tolikih izvodih, da si jo bodo lahko nabavili tudi drugi člani geografskih društev.

Delegati bodo v Ljubljani prenočevali v Študentskem naselju, za ekskurzijo pa je potovalna agencija „Izletnik“, s katero smo sklenili pogodbo o organizaciji ekskurzije, rezervirala prenočišča in prehrano v ustreznih krajih postankov.

Organizacija ekskurzije za dve sto ljudi je zelo težavna, predvsem glede na majhne kapacitete in pogodbeno vezanost posameznih gostinskih podjetij. Zaradi tega ni mogoče, da bi se ekskurzije udeležilo večje število ljudi. Geografsko društvo Slovenije se bo strogo držalo predpisane števila delegatov.

S tem pa ni rečeno, da se ne morejo udeležiti kongresnega dela v Ljubljani člani Geografskega društva Slovenije, ki ne bodo določeni kot delegati. Nasprotno, celo zaželeno je, da se čim več slovenskih geografov udeleži tega zbora geografov iz vse Jugoslavije, ki bo še vrh tega prvič v Sloveniji.

K. J.

PLENUM ZGDJ IN SIMPOZIJ O KONCEPTU GEOGRAFIJE V LJUBLJANI

V Ljubljani je bil 17. in 18. februarja 1961 sestanek Plenuma Zveze geografskih društev FLRJ. Prisotni so bili po trije predstavniki posameznih geografskih društev. Na

dnevnom redu je bilo dne 17. II. dopoldne poročilo o X. generalni skupščini Mednarodne geografske zveze in poročilo o programskih in organizacijskih pripravah na VI. kongres geografov v Ljubljani.

Dne 18. februarja dopoldne pa je bilo na dnevnem redu poročilo o delu posameznih komisij, poročilo o pripravi „Geografske bibliografije“ in o Geografskem Horizontu ter poročilo o finančnem stanju in predlog proračuna za leto 1962. Istočasno se je sestala posebna komisija, ki je razpravljala o problemih pouka geografije na obveznih in srednjih šolah in je o svojih zaključkih poročala Plenumu. Zadnja točka pa je bila diskusija o problemih reforme študija geografije na fakultetah, kjer so predstavniki posameznih republiških fakultetnih centrov povedali svoje izkušnje in probleme.

Popoldne, dne 17. februarja, je bil simpozij o konceptu geografije v Balkonski predavalnici na univerzi. Ker je koncept geografije tema enega izmed plenarnih sestankov na VI. kongresu geografov, je bil ta simpozij nekakšna predpriprava za diskusijo na kongresu. Referenti prof. Roglič, doc. Djuric in prof. Ilešič so podali svoje mišljenje in tako sprožili zelo živahno diskusijo, ki je prinesla marsikatero novo misel.

K. J.

OBČNI ZBOR GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Letošnji redni letni občni zbor društva je bil v balkonski dvorani univerze v Ljubljani. Poleg večjega števila članov iz Ljubljane ter poverjenikov, so se zbora udeležili tudi predstavniki Sveta za šolstvo LRS, Prirodoslovnega društva, Društva za raziskovanje jam, Urbanističnega in Zgodovinskega društva.

Iz poročil predsednika, obeh podpredsednikov, tajnika ter blagajnika in iz živalim: debate, smo spoznali, kakšno delo je društvo opravilo v preteklem letu, kakšne uspehe in neuspehe je doživelo. Občutili smo pa tudi glavne probleme, ki ga tarejo.

Kljub nekaterim zastojem je društvo v zadnjem letu doseglo lepe uspehe. Društvena dejavnost se je lepo kazala v zelo uspeli organizaciji Novomeškega seminarja (90 udeležencev) junija lani. Razen tega pa tudi v prvih pripravah za VI. kongres geografov Jugoslavije, ki bo jeseni v Ljubljani, V okviru sekcije za znanstveno delo je društvo organiziralo debate o načelnih problemih geografije, o njenem mestu in nalogah ter aktivni vključitvi v življenje, V okviru Geografskega inštituta SAZU pa so člani nadaljevali z organiziranim kolektivnim proučevanjem glin in ilovic v Sloveniji — k temu je tudi celjska podružnica prispevala svoj delež. Velik uspeh pomeni izdaja Vestnika z malenkostno zamudo. Sekcija za geografski pouk je pripravila izdajo pregleda geografskih učil, pripravlja pa še seznam vseh kart, v jeseni pa bo na razpolago še geografska citanka. Manj vidno je bilo sodelovanje tega odseka s Svetom za šolstvo LRS pri učnih programih in načrtih. Tu je še veliko odprtih in ne dovolj prečiščenih vprašanj.

Tudi nekatere podružnice (Celje, Kranj) so z uspelo povezavo z delom aktiva dosegle zelo dobre rezultate. Posebno se je še izkazala novomeška podružnica, ki je poleg strokovnega dela veliko pripomogla k uspeli organizaciji seminarja in razstave učil v Novem mestu.

Nekaj poročil in tudi del diskusije je na občnem zboru izzvenel malce pesimistično. Saj kljub določenim

uspehom in trudu posameznikov ni bilo tistih rezultatov, ki bi jih lahko pokazalo društvo s 450 člani. Razprava o vzrokih, ki so do tega pripeljali, je pokazala, da ni vedno kriva samo preobremenjenost članov, slabši materialni pogoji in s tem v zvezi nujno iskanje honorarnih zaposlitev, ampak prav v taki meri pomanjkanje stanovske zavesti, članske discipline in odgovornosti. Samo nekaj desetini ljudi prav gotovo ne more rešiti vseh tekočih problemov, delati v znanstveni oziroma šolski sekciji in še skrbeti za vsebinsko kvaliteto in redno izhajanje obeh geografskih revij.

Razprava je pokazala, da zaenkrat ne bi bilo dobro kakor koli spreminjati stalne in organizacijske strukture društva. Afirmaciji geografije in večjemu znanstvenemu udejstvovanju bi v veliki meri pripomogel nov univerzitetni geografski inštitut, če bi z dobro organizacijo in ugodnim financiranjem nudil geografom na terenu možnosti za znanstveno delo obenem z materialnim nadomestilom za honorarne zaposlitve.

Diskusija je jasno pokazala, kako velike naloge stojijo pred člani in novim odborom v naslednjih letih. Geografiji in geografom v šolali, posebnost v strokovnih šolah in izven njih, bo treba še bolj utrditi tisto mesto, ki ji gre. To pa bomo dosegli samo s stalnim in aktivnim delom, udejstvanjem in sodelovanjem vseh geografov, zlasti pa s sodelovanjem diplomantov, ki zapuste univerzo.

Občni zbor je izvolil naslednji upravni odbor:

Predsednik: dr. Vladimir Klemenčič

Prvi podpredsednik: dr. Svetozar Ilešič

Drugi podpredsednik: prof. Dušan Kompare

Prvi tajnik: Stanko Polajnar

Drugi tajnik: prof. Jurij Kunaver

Blagajnik: prof. Cita Marjetič

Upravnik: Igor Vrišer

Knjižničar: Tatjana Šifrer

Tajnik šolskega odseka: prof. Ksenija Rode

Tajnik odseka za geogr. pouk: prof. Ksenija Rode

Zastopnik uredništva GV: dr. S. Ilešič

Odbornika brez stalne funkcije: Boris Lipužič in

- dr. Milan Sifrer

Zastopnik študentov: Miloš Kracina

Nadzorni odbor: dr. Vladimir Kokole, prof. Silvo

Kranjec in Avgustin Lah

Zbor je potrdil izvolitev naslednjih načelnikov podružnic in poverjenikov:

Maribor: prof. Mavricij Zgonik

Celje: prof. Anton Sore

Kranj: prof. Slava Lipoglavšek-Rakovec

Ljubljana: Andrej Briški

Novo mesto: prof. Bogomir Kovač

Ptuj: prof. Matija Mavčec

Murska Sobota: prof. Božo Kert

Nova Gorica: prof. S. Trošt

Koper: Silvo Prodan

Občni zbor je zaključil novi predsednik s pozivom vsem članom, naj v največji meri sodelujejo pri organizaciji VI. kongresa geografov Jugoslavije.

D. Fatur

GOZDNO GOSPODARSTVO CELJE

opravlja s svojimi gozdnimi obrati vsa gojitvena in varstvena dela, pogozduje, opravlja vsa dela izkoriščanja gozdov, prevaža les lastne proizvodnje v sektorju splošnega ljudskega premoženja.

Urejuje gozdove v SLP in zasebnem sektorju lastništva

TOVARNA USNJARSKIH IN ČEVLJARSKIH STROJEV

» K O S T R O J «

V SLOVENSKIH KONJICAH

izdeluje prvovrstne stroje za usnjarsko in čevljarsko industrijo po najugodnejših oetlah'.

Za celnjexia naročila se priporoča delo vini kolektiv

„ K O S T R O J - a "

Slikarstvo „DOM“ Celje

PREŠERNOVA ULICA 7 — Telefon 24-89
•J| lipi - , :

SLIKARSTVO

PLESKARSTVO

CRKOSLIKARSTVO

Vsa dela izvršujemo

SOLIDNO IN PO
KONKURENČNIH CENAH

Za cenjena naročila se priporočamo!

TITAN

TOVARNA KOVINSKIH IZDELKOV IN LIVARNA

K a m n i k

Priporoča svoje kvalitetne izdelke
in jamči za solidno postrežbo!

'Tovarna usnja Slovenj Gradec

izdeluje raznovrstno podplatno blank in
galanterijsko usnje ter okvirce
Novejša proizvodnja našega podjetja so
motoristične, mopedistične in rudarske čelade
ter gumirana žima, katera se uporablja za
posteljne vložke, kavče, fotelje ter raznovrstne
avtomobilske in avijonske sedeže

Tovarna usnja Šoštanj

I Z D E L U J E :

PODPLATNO USNJE

KOMERC

GOODYEAR IN AGO

VSE VRSTE GORNJEGA USNJA

TEHNIČNO USNJE TER

BLANK

TRGOVSKO IN PROIZVODNO PODJETJE

Veležitar

CELJE — KOCBEKOVA

odkupi in prodaja preko svojih skladišč v:

Celju, Brežicah, Trbovljah in Smartnem ob
Paki ter svojih obratov v Medlogu, Vrbju,
Šempetru, Konjicah, Sevnici in Zagorju

t

VSE VRSTE MLEVSKIH IZDELKOV IN STROCNIC

Svež kruh in pecivo dobite vedno v

naših združnih pekarnah v Celju, Žalcu,
Šoštanju in v Zagorju ob Savi

Kvaliteta prvovrstna!

Čepe konkurenčne!

Za cenjena naročila se priporoča kolektiv!

Lesno industrijski kombinat

SAVINJA-Celje

**Če želite urediti prostore, v katerih živite in delate,
se obrnite na nas!**

Nudimo vam družinske spalnice iz vseh vrst furnirja, mehke spalnice,
kuhinjske opreme, delovne kabinete, kavče, otomane, trodelne žimnice
in vložke za postelje

Razen tega vam nudimo:

mehak in trd les, plemenite in slepe furnirje ter raznovrstno embalažo

V

„SVIT“ *Kamnik*

proizvaja za široko potrošnjo:

„PUROL“ — idealno čistilno sredstvo za vse kovine

„AVTOPOLISH“ — polirno sredstvo za avtomobilske lake in lakirano pohištvo

Ostali proizvodi:

Dekorativna keramika, elektro in tehnični porcelan, steatit; polime in brusne paste, varilni
praški za barvne kovine, sintetična lepila;

bougier cevi, oljno platno, oljna avila in oljni papir za elektroizolacijo.

JT - t ^ : i J . • ' i

SVITTOVI izdelki so pojem kvalitete, v ceni pa brez konkurence!

IZVAŽAMO 50 LET
V 45 PREKOMORSKIH DEŽEL

Tovarna emajlirane posode

Celje

VODEČI PROIZVAJALEC IN IZVOZNIK
EMAJLIRANE POSODE
POKOSITRENE POSODE
POCINKANE POSODE
HIGIENSKO-TEHNIČNIH PREDMETOV
JEKLENIH KOTLOV
JEKLENIH RADIATORJEV IN
JEKLENK ZA BUTAN — PROPAN PLIN

Potsebino priporočamo naše nove izdelke: ,
ECONOM LONEC, ALU-pekač, SOKOVNIK,
DUAL, ABC, TRIUMF in
POMIVALNO OMARICO

Železarna Štore šore pri

Tekfom 21-08 Celje ali Store 1,
Teleprinter 034-18

P R O I Z V A J A :

Surovo železo: belo, sivo in specialnih kvalitet
SM jekla v toplo valjanih profilih: okroglo,
kvadratno, šest in osemoglati, ploščati,
ploščati rebrasti, specialni profili za
bajndaze avtomobilskih koles

Litoželezne valje za potrebe črne in barvaste
metalurgije, industrijo gume, papirja in
mlinske industrije

Kokile vseh vrst ,
Litoželezne vodovodne ovi
Fazomske komade
Strojno litino do komadne težine 15 ton
Ognjevzdržni šamotni material:
samotno opeko in
samotno moko ter
mase za nabijanje peči
v kvaliteti SK 34 in več

Eksploatacija bentonitov, livarskih peskov in
saintinobra

Zahtevajte katalog naših izdelkov!

/ (

RUDNIK LIGNITA VELENJE

PROIZVAJA

LIGNIT NASLEDNJIH VRST

KOSOVEC

KOCKOVEC

OREHOVEC

ZDROB ZA INDUSTRIJSKO IN STROKO POTROŠNJO

\

V

Za detajlne ponudba naj se interese

obračajo na upravo rudnika, ki je v

novozgrajenem centru Velenja v

NOVEM VELENJU

ČASOPISNO

ZALOŽNIŠKO

PODJETJE

LJUDSKA PRAVICA

LJUBLJANA, KOPITARJEVA ULICA 2

združuje tri dejavnosti:

G R A F I Č N O

Č A S O P I S N O

in

Z A L O Ž N I Š K O

Zaupajte

i

tiskarni „Ljudske pravice“
ki kvalitetno izdeluje vse vrste tiskovin
v knjižnem tisku,
ofsetnem tisku in
v bakrotisku
Tiskarna izdeluje tudi eno in večbarvne
klišeje,
ima pa tudi svojo knjigoveznico
in črkolivnico.

Naročajte

LJUBLJANSKI DNEVNIK,
opoldanski list in tednik
DELA VSKO ENOTNOST,
ki Vas zanesljivo informirata o vseh političnih,
gospodarskih in kulturnih vprašanjih.

Obiščite

CANKARJEVO ZALOŽBO,
ki Vas bo solidno postregla z vsakovrstnimi
knjigami, tujimi, domačimi in antikvarnimi,
dalje s papirjem, pisarniškim materialom,
s šolskimi potrebščinami
ter pisalnimi in računskimi stroji.

„Ele&trotefinci“

ELEKTROTEHNIČNO PODJETJE

L j u b l j a n a

Uprava: Parmova 33, tel: 33-082, 31-289

Direktor: tel. 32-482, stanovanje 22-306

Uvozni oddelek: Parmova 33, tel. 32-582

Nabavno prodajni oddelek: ,

Kotnikova 12, tel: 30-706, 30-376

Skladišče: Smartinska 152, tel.: 30-832, 30-241

Detajlistična trgovina: Titova c. 23, tel. 21-533

Vam nudi

ves elektrotehniški material, domače in
inozemske proizvodnje,
elektroinštalacijski material,
transformatorje, motorje, žarnice itd.

Skladišče vseh proizvodov tovarne kablov

„MOŠA PIJADE“, Svetožarevo.

Poslužite se nakupa pri nas,

nudimo Vam širok asortiment vseh

navedenih proizvodov

po konkurenčnih cettah'.

TOVARNA USNJA KAMNIK

SPECIALIZIRANA TOVARNA
ZA IZDELAVO SVINJSKEGA USNJA

Ele&tro

Celje

Izdeluje svinjsko galanterijsko usnje v svetovno znani kvaliteti, tapetniško usnje, vse vrste svinjske podloge in oepijenca

NOVITETE: Relax in svinjski boks
v raznih barvah' za obutev

dobavlja potrošnikom električno energijo po najugodnejših pogojih";

projektira, gradi in opravlja montažo daljnovodov, krajevnih omrežij in transformatorskih postaj;

izvršuje vsa v električno stroko spadajoča instalacijska dela.

Mesnina Rogašiča Slatina

" ^ S

vselej na zalogi prvovrstno sveže meso in najrazličnejši
mesni izdelki najboljše kvalitete

Solidna postrežba! Cene konkurenčne!

Prepričajte se in postali boste naši stalni odjemalci

ELEKTRARNA ŠOŠTANJ

SE PRIPOROČA
CENJENIM ODJEMALCEM
V TUZEMSTVU IN INOZEMSTVU
ZA ODJEM
ELEKTRIČNE
ENERGIJE

TRGOVSKO PODJETJE

'Jadran Celje

CELJE — STANETOVA 13

Nudi iz svojih zalog celnjenim odjemalcem vse
vrste oljnatih in suhih" barv, firnežev,
razredčil, slikarske in pleskarske potrebščine
in vsa pralna sredstva
po yinatno znižanih cenah!

Postrežba strokovna in solidna!

Prepričajte se! — Se priporočamo!

T O V A R N A

CELJE

IZDELUJE:

UMETNIŠKE OLJNATE BARVE
TEMPERA PLAKATNE BARVE
PISARNISKE IN GOSPODINJSKE
KEMIČNE ARTIKLE
V PRIZNANI KAKOVOSTI

Pri nakupu pazite
na naš zaščitni znak!

Avtobusni promet Celje

izvršuje prevoze potnikov na rednih avtobusnih progah"
in opravlja izletniške vožnje

TVORNICA STAKLA

STRA. 2 A

HUM NA SUTLI — NRH

Tošta i želieznička stanica ROGATEC

Ze 100 let proizvaja
embalažno steklo

Ta dolgoletna tradicija je garancija solidne in
priznane kvalitete

Širok aBortiment za kemično, medicinsko,
kozmetično in prehranbeno industrijo

TOVARNA TEHTNIC CELJE

Proizvaja vse vrste tehtnic za potrebe industrije,
trgovine, transporta in sirote potrošnje

Zahtevajte prospekte in ponudbe!

Odlike naših' proizvodov so točnost, trajnost in
zanesljivost

Za vse tehtnice dajemo enoletno garancijo!

